

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2011:

Valná hromada 2011 | Slavíme dvacáté narozeniny | Historie podkarpatských měst: Perečín | Rusínská „Sixtinská kaple“ zachráněna | Příběh Marie Horové-Myšanič | O Ruském domě v Prešově | Vzpomínáme na Márii Malčovskou | Kdo byl Pavel Cibere | Sen o Podkarpatské Rusi | Cesta do Mukačeva a zpět | Československý hřbitov v Užhorodě | Judita

Výročí

Nedávno nás oslovil mladý český historik s prosbou, abychom mu půjčili první čísla našeho časopisu. (Pro zájmovost: připravuje text na téma Podkarpatská Rus a česká společnost.) Ponořili jsme se kvůli tomu do redakčního archivu a s překvapením zjistili: letos vydáváme časopis už dvacátý rok! Ano, stejně jako Společnost přátel Podkarpatské Rusi, také časopis slaví dvacetiletí. A vidíte, málem bychom zapomněli. Což se vážně nemá, vždyť i malá jubilea skládají dohromady velké dějiny. Proto jsme šli trochu do sebe a pro začátek připravili malou skládačku osobních vzpomínek redaktorů na první léta Společnosti a redigování časopisu.

Při této příležitosti musíme vzpomenout také na pana docenta Hořce, který stál u zrodu Společnosti a práci časopisu vydatně podporoval autorskými články, nápady a podněty. Ostatně také jeho osobní výročí si letos připomeneme – v prosinci 2011 by mu bylo devadesát let.

Vraťme se ale k našemu časopisu. Pro jeho titulní list jsem na cykloblánu nakreslila rukou neumělou obrysy Podkarpatské Rusi, připojila znak s medvědem, zajistila první příspěvky a pan Hořec napsal – jako mnohokrát potom – první úvodník. Amatérsky načrtnuté kontury Podkarpatské Rusi na hlavičce časopisu nějaký čas zůstaly, až pan architekt Pilip nakreslil hlavičku novou, profesionálně ztvárněnou a pěknou. Ukázku prvních čísel vidíte v tomto čísle na str. 3.

Mnozí se na ty začátky asi pamatujete. (A doufám, že je uvidíte i na výstavě, kterou k dvacetiletí Společnosti a časopisu připravíme.) Později se hlavička i tvář časopisu měnily, mohli jsme s ním už jít do tiskárny a později, díky grantu ministerstva kultury, přizvat ke spolupráci grafika. Hlásili se autoři, začali přispívat renomovaní historici a publicisté. Ale na ta první čísla na cykloblánu stejně moc ráda vzpomínám. A taky na nadšení a radost, s nimiž jsme časopis dělali.

AGÁTA PILÁTOVÁ

POZVÁNKA

Vážené přátelé – **SLATIŇÁCI!** Jste srdečně zváni, a spolu s vámi i Vaši rodinní příslušníci i známí, na přátelské setkání, které se bude konat **v sobotu 25. června 2011 od 13, 00 hodin** opět v restauraci hotelu BALKÁN v Praze 5 na Smíchově, třída Svornosti 28.

Přijďte všichni, kteří jste nezapomněli na své přátelé a hezká léta prožítá ve Slatině. Příjemné prostředí v restauraci, kde je možno zakoupit oběd, jídlo a pití.

Spojení je tramvají č. 7, 10, 14 do stanice Zborovská nebo METRO B, stanice ANDĚL.

Srdečně Vás zdraví a těší se na shledanou **Marie Hrozová, roz. Dostálová,**
Houdova 10, Praha 5

Skansen v Užhorodě

Foto Agáta Pilátová

Naše aktivity

Z výroční zprávy přednesené na valné hromadě 16. dubna 2011

Ve dnech 13. až 16. května 2010 proběhl na pražském Výstavišti veletrh Svět knihy. SPPR se zde představila ve stánku Domu národnostních menšin svými publikacemi. Mezi návštěvníky veletrhu byl velký zájem zejména o náš časopis Podkarpatská Rus. Byl brzy rozebrán, stejně jako všechny publikace, které SPPR nabízela zdarma jako propagaci své činnosti.

Dne 6. října loňského roku se uskutecnila prohlídka Národního památníku na Vítkově za odborného výkladu historika mgr. Petra Skaly. Byly dohodnuty tři přednášky spojené s diskusí ve výukovém prostoru nad prezidentskými salony, které budou navazovat na přednáškové cykly v minulých letech v hlavní budově Národního muzea na Václavském náměstí.

V prosinci se konaly hned dvě akce, obě v Domě národnostních menšin: 6. prosince projekce dokumentárního filmu Marka Škopa Osadně oceněného hlavní cenou v kategorii dokumentu na filmovém festivalu v Karlových Varech. Hostem podvečera byl jeden z protagonistů filmu, výtvarník a karikaturista Fedor

Vico. Na závěr s ním proběhla beseda o rusínském otázce.

Výstavku kreseb známého karikaturisty si bylo možno prohlédnout v kavárně DNM dlouhodobě, zůstala přístupná po několik měsíců.

Na vánočním večírku SPPR, který proběhl 17. prosince 2011, vystoupil folklorní soubor Skejušan s rusínskými vánočními koledami a doprovodným vánočním programem. Vystoupení mělo mezi přítomnými velký divácký ohlas; účinkujícím se podařilo navodit opravdu hezkou atmosféru.

Dne 18. ledna 2011 se konal hudebně-literární pořad, kde zazněly skladby a variace kytarového virtuosa Štěpána Raka a verše Jaromíra Hořce v podání recitátora Radima Vašinky.

Od 21. března do 11. dubna 2011 byla v prostorách Husovy knihovny v Modřanech instalována výstava fotografií Jiřího Havla. V expozici byly k vidění snímky z Podkarpatské Rusi pořízené autorem v letech 1998 až 2008. V rámci výstavy proběhla také beseda na téma „Podkarpatská Rus“.

Pokračování na str. 2

Valná hromada 2011

Členové Společnosti přátel Podkarpatské Rusi se dne 16. dubna 2011 sešli na své již dvacáté valné hromadě. Po třetí se shromáždění konalo v hezkých prostorách společenského sálu pražského Domu národnostních menšin ve Vocolově ulici. Naše dvacetileté výročí chceme také připomenout na podzim výstavu z rozsáhlé činnosti Společnosti. Jednání proběhlo v příjemné a pohodové atmosféře.

Valnou hromadu zahájila tajemnice Dagmar Březinová uvítáním přítomných. Členové pak byli seznámeni s návrhem funkcionářů valné hromady:

Jako moderátor byl navržen ing. Zd. Ouško, zapisovatel ing. Josef Havel, ověřovateli zápisu dr. M. Kopecký a Fr. Jaroš, řízením mandátové komise Fr. Vejř, návrhové mgr. Skala, za členy volební komise navrzeni ing. B. Sopko a ing. S. Bolshakova. Všichni navrzeni byli schváleni jednomyslně.

Zprávu o činnosti za uplynulé období přednesla Dagmar Březinová, která ve svém vystoupení zmínila zejména akce v uplynulém období a perspektivy do příštího volebního roku.

Za nepřítomného ing. Fišera přečetl revizní zprávu Fr. Vejř. Hovořil zejména o revizi členské základny a kontrole plateb členských

příspěvků. V této souvislosti Václav Houška pronesl kritiku, že revizní komise se nescházela, neboť údajně nebyla svolávána výkonným výborem. Námitka ale není oprávněná, neboť revizní komise pracuje nezávisle na výkonném výboru, a ten ji tedy nesvolává.

Se zprávou o hospodaření vystoupila Dagmar Březinová. Bylo rovněž navrženo zvýšení členských příspěvků na Kč 150,- pro důchodce a Kč 250,- pro pracující.

Informace o činnosti odboček přednesli za odbočku Jindřichův Hradec František Jaroš (za onemocnělého předsedu Jiřího Větýšku), za Brno ing. Josef Havel, za Teplice ing. S. Bolshakova. V Liberci vznikla nová odbočka, jejímž předsedou je M. Kanaloš. Všechny zprávy valná hromada schválila.

Valná hromada zvolila nový výkonný výbor SPPR. Členy výkonného výboru a revizní komise schválila bez připomínek. Závěrem mgr. P. Skala přečetl návrh usnesení, který plénum také schválilo.

(db)

(Další příspěvky z valné hromady na str. 4)

Výkonný výbor:

Ing. Sophie Bolshaková, Dagmar Březinová,
Ing. Dita Desová, Ing. Josef Havel,
Jiří Havel, Michail Kanaloš,
PhDr. Miroslav Kopecký, Radan Lášek,
Ing. Zdeněk Ouško, Ing. Bruno Sopko,
Vlastimil Svoboda, František Vejř,
Jiří Větýška

Revizní komise:

Ing. Vl. Fišer, V. Houška, Fr. Novák,
J. Schauer, E. Tittelbachová

Usnesení z VH z 16. 4. 2011

Valná hromada SPPR schvaluje:

zprávu o činnosti SPPR za uplynulé období; zprávu o hospodaření; zvýšení členských příspěvků (důchodci 150,- Kč, pracující 250,- Kč); volbu výkonného výboru; volbu revizní komise;

bere na vědomí:

zprávy o činnosti odboček Jindřichův Hradec, Brno, Teplice, souboru Skejušan; založení odbočky Liberec;

vyslovuje uznání:

souboru Skejušan;

ukládá:

svolat schůzi revizní komise.

Naše aktivity

(Dokončení ze str. 1)

Společnost spolupracuje s i dalšími organizacemi a institucemi.

Zejména s Radou pro národnostní menšiny při Úřadu vlády ČR, ve které máme své zástupce. Pro Úřad vlády byla zpracována např. Zpráva o rusínském národnostní menšině (dr. Pilátová).

Pro seminář v Senátu ČR (15. 3. 2011) ke sčítání obyvatelstva byl připraven příspěvek k problematice rusínské národnosti z historického hlediska až po současnost – tj. otázky nově přistěhovalých Rusínů ze Zakarpátí. Zabýval se problémem proč se tolik Rusínů nehlasí ke svým kořenům a jak jejich zájem o národnost zaktivizovat.

Spolupracujeme také s Ministerstvem kultury ČR, účastníme se zde práce v grantových komisích pro média a kulturní aktivity, kde nás zastupují členové SPPR Kateřina Romáňáková a Fr. Vejř.

Dále Společnost spolupracuje např. s knihovnou Vysoké školy ekonomické a Husovou knihovnou, kde proběhly výstavy fotografií a besedy na téma „Podkarpatská Rus - minulost a současnost“ Jiřího Havla. Další akce se připravují. Máme aktivní pracovní kontakty rovněž s Národním muzeem, kde mj. chceme navázat na cyklus přednášek konaných v budově NM na Václavském náměstí z minulých let, nově nyní v prostorách Národního památníku na Vítkově.

Rozvíjí se rovněž kontakt s prešovskou Rusínskou obrodou, jejímž předsedou je ka-

rikaturista a rusínský aktivista Fedor Vico.

Časopis Podkarpatská Rus, který dospěl letos do 20. ročníku, je nadále hodnocen jako kvalitní periodikum. První čísla byla ještě rozmnožována zastaralou cyklostylovou technikou. Během tohoto období redakce časopisu pod vedením dr. Pilátové prošla jen několika změnami v personálním obsazení. Za zemřelou redaktorku Márii Mačkovskou se vedení rusínské rubriky letos na jaře ujal A. Zozuljak. Poutavou součástí časopisu v uplynulém období byla fotografická příloha „Jak se žilo ...“

Fedor Vico po promítání filmu Osadné

Radana Láška či seriál o městech na Podkarpatské Rusi, který píše Vladimír Kuštek.

Redakce spolupracuje s významnými historiky, s publicisty i např. s hejtmantstvím kraje Vysočina. S některými autory se podařilo navázat spolupráci nově, patří mezi ně vedle českých i slovenských historiků i další osobnosti kulturního života, např. karikaturista Fedor Vico. Od letošního roku jsme rozšířili rozsah časopisu. Další úpravy (lepší grafika, barevný tisk apod.) bohužel nejsou zatím možné z finančních důvodů.

Pro příští období připravujeme vydání knihy prof. Světlý Mathauserové s pracovním názvem Vzpomínky na dětství, na kterou byla získána dotace od Ministerstva kultury. Chystáme také výstavu k dvacetileté činnosti a aktivit Společnosti přátel Podkarpatské Rusi a časopisu Podkarpatská Rus s pracovním názvem „Tak šel čas“. Připravujeme projekci filmu Banderovci; tato kontroverzní kapitola novodobé historie se týká českých zemí, Slovenska i Podkarpatské Rusi (pravděpodobně na podzim letošního roku).

Výhledově uvažujeme o vydání dalších knih, např. Podkarpatská města, který vychází z časopise PR na pokračování (autor Vl. Kuštek), Životopis Štefana Moldavana, Životopis biskupa Ivana Ljavince, fotografické publikace Podkarpatská Rus fotografa R. Štursy.

Je však třeba konstatovat, že Společnost se dlouhodobě potýká s finančními problémy; příjmy máme pouze z členských příspěvků a z účelových státních dotací, které jsou limitovány nařízením poskytovatele dotace. Činnost SPPR je nedostatkem financí velmi omezena.

DAGMAR BŘEZINOVÁ

Podkarpatská Rus a Podkarpatská Rus

Osobní vyznání ke dvaceti letům časopisu

Dlouho jsem nevěděl, jak tenhle článek ke dvacetiletí našeho časopisu pojmut. A nevím to pořád. K časopisu Podkarpatská Rus (a samozřejmě k Podkarpatské Rusi jako takové) mám opravdu osobní vztah, tudíž mi všechny moje – skutečně nedokonalé – nápady na to, co a jak napsat, připadaly těžko sdělitelné, jiné pak zase banální, obyčejné nebo příliš patetické. Nakonec jsem se přestal trápit (mimo jiné i díky neúprosně se blížící uzávěrce) a řekl jsem si: prostě si jen tak zavzpomínám.

Před dvaceti lety to všechno začínalo. O nějakém tisku se mluvit nedalo, množilo se z klasičtých blán, rozsah časopisu postupně rostl z jednoho listu na několikastránkové periodikum. Pamatuji si mámu, jak kreslila a rýsovala takzvaný špičl (i když jsme spolu už nebydleli, měl jsem pocit, že je do toho zabraná skoro vždycky, když jsem za ní přišel), vypočítávala velikost obrázků podle množství textu, počítače v té době byly ještě v nedohlednu, a ona srdnatě vytvářela jedno číslo za druhým. Vždycky jí to vyšlo. Obdivoval jsem to. Přesnost jejich výpočtů byla slušná, obrázky dobré, občas jsem měl pocit, že by namísto časopisu měl vyjít jeho nádherný předkreslený vzor. Jako bych uvítal u některých filmů vydání storyboardů. Tahle mámina nakreslená čísla by měla přijít do muzea. (Zdali je ještě, mámo, máš schovaná?)

Postupem doby časopis měnil podobu, řeklo by se – profesionálním směrem. Pro čtenáře dobře, pro pamětníky možná škoda. Ale je na co vzpomínat. Dnes je podoba Podkarpatské Rusi, myslím si, zcela specifická, perfektní, tenhle časopis hned poznáte mezi tisíci jinými. Mluví o vzhledu; obsah byl vždycky maximálně zajímavý. Určitě k tomu, vedle mámy (která na tom má ovšem nedocenitelnou zásluhu), přispěla i řada dobrovolných přispěvatelů, lidí s obrovskými životními zkušenostmi a prožitky, lidí, kteří znali jiné navýsost zajímavé lidi, osob moudrých a mnohdy i s netušeným literárním talentem. Jejich texty, fotografie a výtvarná díla časopis nesmírně obohatily a stále obohacují. Všechna vydaná čísla časopisu tak dohromady dávají pestrou a samozřejmě i dramatickou a bolestnou kroniku Podkarpatské Rusi, rusínských oblastí

jinde ve světě a konečkonců i rusínského národa. Je to čtení jímavé a poučné. A mnohdy při čtení jednotlivých statí před jejich autory smekám.

Čímž se dostávám k tomu, co mi spolupráce s našim časopisem dala. Jednak profesní soužití s mámou, jednak ono výše zmíněné poučení, jednak seznámení s některými významnými osobnostmi. Velice si vážím třeba toho, že jsem se mohl znát s panem učitelem a fotbalistou Alexou Bokšajem. Člověkem, který spoluvytvářel dějiny pedagogiky a sportu na Podkarpatské Rusi i v Československu. A hrálo mě

ně od Slovenska (a samozřejmě i k rusínským územím na Slovensku, v Rumunsku, Polsku, Slovinsku nebo třeba v Kanadě a Spojených státech).

I já mám k téhle zemi blízko. Byl jsem tam několikrát a doufám, že se na Podkarpatskou Rus ještě párkrát podívám. Každopádně ale náš časopis je neustálou spojnicí s touto zemí. Díky Podkarpatské Rusi jsem tedy alespoň trochu pořád i na Podkarpatské Rusi. Čímž vysvětluji název svého vyznání k dvacátým narozeninám časopisu. Tedy shrnuto: Lidé – země – časopis, jak se to rýmuje?! Skvěle!

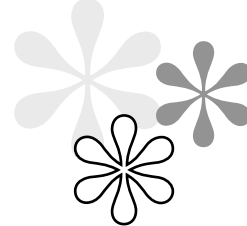

u srdce, když jsem zjišťoval, že nejen Praha, ale celá republika je plná jeho vědeckých žáků a fanoušků (z nichž mnozí zase psali a píší dějiny jiných odvětví kulturního, společenského, politického či sportovního života).

Pan Bokšaj je jeden příklad za všechny ty, se kterými jsem se díky Podkarpatské Rusi měl možnost seznámit nebo u kterých jsem díky časopisu objevil jejich vztah k rusínství a onomu malému, leč kouzelnému kousku země východ-

A nakonec zcela banálně: všechno nejlepší ke dvacatinám. Podkarpatská Rus je nádherná a svůdná slečna v nejlepších letech – a věřím, že ještě aspoň sto let bude.

TOMÁŠ PILÁT

Čtyřicet let

Dvacet let existovala Podkarpatská Rus v hranicích předválečného Československa. A dvacet let od svého vzniku si letos připomíná organizace, která má jméno někdejší nejvýhodnější československé výspy ve svém názvu. Nebyl jsem u toho, když zkraje devadesátých let minulého století Společnost přátel Podkarpatské Rusi vznikala. Nikoli náhodou stáli u jejich počátků především ti, kteří měli v rodném listu jako místo narození zapsáno – Užhorod, Mukačevo, Chust, Volové, Sevluš... „Země beze jména“ dostala opět jméno, „země neznámá“ začala znovu vstupovat do povědomí české veřejnosti.

„Neboť v tomto kraji lesů, zvrátněném horami jako kus papíru, který se chystáme hoditi do kamen, žijí posud děje, jakým se bláhově usmíváme jen proto, že se u nás nestávají již po staletí...“ – Ivan Olbracht, ale také Jaromírově Tomeček a Hořec, Karel Čapek s Hordubalem, Kudějova Horalská republika nebo Duše Podkarpatské Rusi, jak ji ve svých fejetonech líčil Jaroslav Durych, ve mně probudily touhu poznat tajemnou zemi pod Karpaty. Hledal jsem v ní – a nacházel – české stopy a pozoroval, jak se Podkarpatská Rus, vděčně vzpomínající na předválečné dvacetiletí, proměnila a proměňuje. Měnila se postupně i Společnost přátel

Podkarpatské Rusi, stále více se k ní hlásili ti – včetně mě –, kteří k enciánům z Popa Ivana poprvé přivoněli dávno poté, co už Podkarpatí, nově nazývané Zakarpatskem, patřilo k jiné zemi.

„Můj Menčul na Podkarpatské Rusi je nádherná i žal, maminčina laskavá krajina, do které jsem se narodil, ale i světlo a tma, které jdou s námi celý život,“ napsal rodák z Chustu a jeden ze zakladatelů Společnosti přátel Podkarpatské Rusi Jaromír Hořec. Troufnu si tvrdit, že byť jsem se v té krajině nenarodil, kus jejího světla i tmy mne budou provázet po celý život...

RENÉ KOČÍK

Co připravují v Jindřichově Hradci (z vystoupení Františka Jaroše na valné hromadě)

V minulém období se naši odbočce podalil zejména dvoudenní zájezd na Tokaniště s odpočinkovým pobytem v přírodě, návštěva Třeboně spojená s exkurzí do pivovaru Regent a tradiční pobyt v lázních Harkány.

Nepodařilo se nám zvýšit členskou základnu, proto tento úkol nadále trvá pro každého z nás. Musíme o naší zájmové organizaci dávat více vědět, jsme také dlužni lepší spolupráci s Domem dětí a mládeže v Jindřichově Hradci, budeme se snažit pomoci v červnu při akci „Den dětí“. V Milevsku máme dohodnu-

tu výstavu našich fotografií v prostorách historické výstavní síně, což bude náročná akce. Na září připravujeme opět dvoudenní zájezd na Tokaniště. I nadále budeme formou přednášek nebo besed propagovat historii a současnost života na Podkarpatské Rusi, zejména ve spolupráci s Městskou knihovnou; v červenci navštívíme Malíkovské skály s programem.

Bude potřeba znovu uvažovat i o případném samostatném zájezdu na Podkarpatskou Rus za získáním nových poznatků. *

Beseda brněnské odbočky

Ve společenské místnosti Klubu zastupitelů města Brna se 20. 5. 2011 konala beseda členů odbočky SPPR. Řídila ji předsedkyně odbočky Ing. D. Desová. Ing. Havel informoval členy odbočky o průběhu valné hromady Společnosti 16. 4. 2011 v Praze, o současném stavu odškodňování za nemovitosti zanechané na Podkarpatské Rusi našimi rodiči na min. vnitra a také o předpokládaném vydání rozsudku Ústavního soudu (stížnost byla podána s popsáními 141 případů vedlejších účastníků sdružených v občanském sdružení Podkarpatská Rus – náhrada majetkové újmy; v této souvislosti se hovořilo i o málo známé skutečnosti – o jednáních mezi vládou ČR a vládami Maďarska, Německa a Itálie na podzim r. 1938, které skončily nechvalně známou vídeňskou arbitráží.

Jako další bod programu bylo promítnuto přes sto diapozitivů ze sbírky neznámého autora. Diapozitivy mapovaly cestu vlaku turistů – návštěvníků z Moravy a Čech na Podkarpatskou Rus ve třicátých letech minulého století. Soubor se setkal s velkým zájmem účastníků. Zasloužil by si převedení z diapozitivů do digitální podoby.

Na závěr besedy se rozproudila diskuse.

ING. JOSEF HAVEL

Členské příspěvky

Jak jsme oznámili v minulém čísle, zveřejňujeme seznam členů, kteří nezaplátili členský příspěvek za rok 2010 a prosíme o urychlenou úhradu.

Antonová, Praha 4 - Krč; Bečvář, Karlovy Vary; Břicháčková, Praha 6; Bušek, Ostrov nad Ohří; Claudiusová, Jindřichův Hradec; Čeloudová, Praha 8; Černilo, Hradec Králové; Čilipka, Okr. Bruntál; Dohnal, Zbůch; Dohnalová, Kojetín; Fiala, Žirovnice; Gerlichová, České Budějovice; Hájková, Praha 2; Horál, hotel Duo, Praha 9; Chernychko, Tachov; Jančová, Vlčnov; Khromyak, Novosedlice; Kinclová, Praha 9; Kindrát, Liberec 10; Klepárníková, Brno; Kouba, Praha 4; Kremláček, Třebíč; Krupička, Praha 3; Kurková, Klučov; Kyndrová, Praha 4; Makovský, Vysoké Mýto; Málek, Vinohrady; Mathes, Nový Knín; Melzer, Liberec 30; Míkullec, Vlčnov; Neuberg, Veltrusy; Nováková, Hluboká nad Vltavou; Pauk, Kamenice nad Lipou; Pekárek, Mníšek pod Brdy; Petránková, Hradec Králové; Píchalová, Praha 4; Polášek, CSc., Nový Jičín; Popovičová, Dolní Dunajovice; Rosůlek, Žlutice; Rozsívál, Horažďovice; Rýdlová, Svoboda n Úpou; Sluka, Lázně Bělohrad; Smutná, Pohořelice; Stejskal, Merklín u K. Várů; Stusjuk, Stráž nad Nisou; Svoboda, Praha 6; Svoboda, Vlkůš č. 77; Šedivá, Klementin, Praha 1; Šnicer, Nový Rychnov; Šomková, Brno 21; Štucbartová, Praha 4; Tančinec, Praha 4 - Modřany; Trčková, Šumperk; Tregellas, Praha 2; Veličko, Praha 6; Verbeschuk, Praha 8; Víchová, Brno - Lesná

Foto: Agáta Plátová

K úspěšným akcím minulých měsíců patřil hudebně literární podvečer se Štěpánem Rakem a Radimem Vašínkou

Kulturní cestování Skejušanu (z vystoupení Kateřiny Romaňákové)

Skejušan v uplynulém roce opět hojně vystupoval v řadě regionů Česka i v zahraničí. Např. loni v únoru zahajoval 12. národní krojovaný ples v Praze, na domácí půdě v Chomutově uspořádal pro členy masopustní program a výstavu v kostele sv. Kateřiny. V dubnu se podílel na velikonocním jarmarku a měl i další velikonocní vystoupení v Mostě a Karlových Varech; vystoupil také na vernisáži výstavy v Domě národnostních menšin. Dne 15. května se konalo tradiční, ale tentokrát zvlášť slavnostní setkání Skejušanu, neboť soubor slavil 20. výročí vzni-

ku. Koncem května se na Muzejní noci stloukalo máslo (což je dnes už slavný národopisný program souboru), v červnu bylo vystoupení na Svaté hoře u Příbrami, v létě soubor cestoval do Polské Legnice – Zemianky, účinkoval na Viktoriánských slavnostech, na festivalu v Rožnově pod Radhoštěm a v Karlových Varech. Poté následovaly dožínky, na sklonku roku Vánoce v Zooparku i v pražském Domě národnostních menšin. Bohatý rok Skejušan završil silvestrovským programem v chomutovském KASSU. *

Obrázky z Perečina

Výhodná poloha Perečina předznamenala jeho osudy již od raných dob. Původně osada, později městečko na soutoku dvou řek – Uhu a Turji, ležící 20 km na sever od Užhorodu, bylo svědkem několika historických událostí. První písemné zmínky o Perečině pocházejí z r. 1266. Od první poloviny 14. století bylo městečko součástí panství Drugethu, později, na přelomu 17. a 18. století patřilo hraběti M. Bercsényimu.

Od konce 19. století je rozvoj města spjat s podnikem známým pod dřívějším názvem Bantlinova chemická továrna. Tato akciová společnost byla zřízena v r. 1893, kdy se přikročilo k vybudování hlavního závodu v Perečině. Součástí podniku se stala také menší továrna v Turja Bystrém, kterou v roce 1889 pronajal bratřím Bantlinovým baron Kotz, vlastníci okolních lesů. Bratři T. a A. Bantlinové, vlastníci závodu na suchou destilaci dřeva v německém městě Konstanz, využili svých dlouholetých zkušeností v tomto oboru podnikání a postupně rozšiřovali a zdokonalovali provoz i v podkarpatských podmínkách. V r. 1900 zakoupili větší lesní komplex v údolí řeky Ljuty u Dubriniči, kde byl zřízen lesní podnik, u nějž byla postupně postavena i lesní dráha v délce přes 30 km až do přílehlého údolí u Čornoholovy. Získané dřevo bylo dopravováno do Dubriniči a odtud po železnici do Perečina. Společnost vyráběla dřevěné uhlí, líh, aceton, bukový dehet a smůlu. V období před r. 1914 bylo v Perečině zaměstnáno přes 400 dělníků, v lesním podniku v Čornoholovy 800–1200 dělníků a v Turja Bystrém přes 200 dělníků. Za 1. světové války se podniky dostaly pod vojenský dozor. Toto opatření bylo po válce opět zrušeno a mírova výroba obnovena.

Počátkem 20. let se hlavním akcionářem Bantlinových závodu stala Živnostenská banka a z jejího popudu byla v letech 1922–1923 provedena rekonstrukce celého závodu, počínaje zřízením moderní elektrárny a zavedením elektrického pohonu v celém areálu továrny. Do provozu byly uvedeny také nové generátory na dřevěné uhlí a provedena přestavba koteleny. Došlo k zlepšení pracovních a sociálních podmínek dělníků, pro potřeby osazenstva závodu byla postavena nová kantýna a rozšířena lékařská péče. Dechová kapela, kterou tvořili zaměstnanci Bantlinky, měla v kulturním životě městečka nezastupitelné místo. Pod patronátem závodu rozvíjela činnost mládežnická fotbalová jednatelka a od poloviny 20. let tu byl i radioklub pod vedením vrchního účetního K. Krafta.

Další dalekosáhlé změny byly provedeny v r. 1930 po převzetí výroby kyseliny octové a formaldehydu. Snížení cen produkce v důsledku hospodářské krize v letech 1931–33 však přivedlo k silnému omezení vývozu dřevěného uhlí a dalších výrobků, takže v létě 1932 byl zastaven provoz v Turja Bystrém a propouštělo se i v hlavním závodě v Perečině. Nelze se divit, že ztráta obživy u stovek dělníků vedla v letech 1931–1932 k sociálním nepokojům. V pozdějším období došlo ke konsolidaci výroby, k rozšíření sortimentu produkce a zvýšení odbytu. Význam-

Pohled na moderní budovu české školy v Perečině

Bantlinova chemická továrna, akciová spol.

nou měrou se o to přičinilo vedení závodu v čele s předsedou akciové společnosti L. Sýkorou a ředitelem provozu inž. P. Mautnerem.

I když není pochyb, že Bantlinova chemická továrna vtiskla městu zčásti průmyslový ráz, silné zastoupení v Perečině i okolí měl i rolnický stav reprezentovaný J. Cmurem, předsedou okresního zemědělského spolku, chovateli dobytka M. Zajacem, V. Macem a dalšími. Pomoc místním rusínským podnikatelům poskytovalo perečinské Kreditní družstvo. Slováci, kteří tvořili asi 10 % obyvatel Perečina, byli zaměstnáni v Bantlinské továrně nebo se zabývali řemesly a zemědělstvím. Ve městě se nacházela i stavební firma italských kamenických mistrů A. a R. Cominota a F. Gaiota, jejichž předkové pomáhali budovat základy Bantlinovy továrny. Působilo zde několik českých a slovenských živnostníků a podnikatelů – pekař F. Hanák, truhlář A. Hojer a J. Tancár, řezníci J. Piskoř a J. Dušek, majitel menšího hotelu J. Takáč a také prodejna firmy Baťa. V Perečině, podobně jako v jiných podkarpatských městech, byla značná část obchodních činností v rukou Židů (hostince Ackermann, Bruderman, Kunstler, obchody smíšeným zbožím Bergida, Herskovits, Pinkas). V průběhu čs. předválečného dvaceti-

letí se nedílnou součástí třítisícového Perečina stala moderní škola, čtvrť obytných domů, regulovaná říčka Vulšava. Pozitivních změn doznalo i celkově upravené centrum města. Od r. 1929/30 rostl počet domácností napojených na veřejnou síť z užhorodské elektrárny. Rozvíjejí se kulturní a vzdělávací aktivity, ve městě působí několik spolků, mezi nimi na předním místě Prosvita a Duchnovič, které při různých příležitostech připravují divadelní představení nebo výstavy. Za účasti notáře K. Formánka, jednatele perečinské odbočky Čs. Červeného kříže a lékaře A. Studeného jsou organizovány zdravotnické kurzy pro zájemce z Perečina i okolí. Ve městě se konají pravidelná sportovní vystoupení a zápory pod patronací Sokola.

Rozmach zaznamenává i turistický ruch. Návštěvníky lákají četné zajímavosti v okolí Perečina: zříceniny hradu Nevického, nedaleká Pliška (669 m) s ubytovnou a lyžařským terénem, rozsáhlá polonina Runa (1482 m) rovněž s chatou Klubu čs. turistů, sirnaté-železité lázně Lumšory ležící na malém paloučku uprostřed hlubokých lesů nebo i možnost předem dojednané návštěvy ve státním hřebčinci v Turja Remetách.

(Pokračování na str. 7)

Rusínská „Sixtinská kaple“ zachráněna

20. února t.r. vysvětil biskup Mukačevsko-Užhorodské řeckokatolické eparchie Milan Šašík renovovanou biskupskou kapli sv. Petra. Tato událost se stala velkým svátkem podkarpatské řeckokatolické církve a zároveň velkou kulturní událostí Užhorodu. Po vysvěcení kaple biskupem Šašíkem se četlo slovo Boží z evangelia darovaného biskupské katedrále velkým rusínským osvěcenským činitelem biskupem Andrejem Bačinským (1732–1809); poprvé od obnovení řeckokatolické církve používal biskup vzácné obřadní stříbrné svícny darované katedrále císařovnou Marií Terezií v roce 1771. Po ukončení liturgie biskup Šašík vyznamenal řádem biskupa Andreje Bačinského mecenáše renovování kaple a propůjčil čestné uznání restaurátorům vzácné nástěnné malby v kapli. Vysvěcen byl rovněž nový oltář vytvořený mistrem řezbářem Ivanem Volosjanským.

Biskupská kaple jako součást rozsáhlého architektonického komplexu (katedrála – biskupský palác – biskupská kaple) má pohnuté dějiny. Dlouhá léta neměl biskup Mukačevské eparchie vlastní rezidence, biskupská kancelář se nacházela v Mukačevském klášteře. Podle listiny krále uherského a českého Vladislava II z roku 1491 biskup měl zvláštní jurisdikci, vykonával zároveň funkci opata kláštera, měl nárok na veškeré příjmy z eparchie a kláštera. Tento fakt byl často zdrojem konfliktů mezi biskupem a mnichy, kteří se snažili vystrnadit biskupa z kláštera. To se jim podařilo až koncem 18. stol. Na žádost císařovny Marie Terezie vyhlásil papež Klement XIV zvláštní bullou 19. září 1771 nezávislou řeckokatolickou Mukačevskou diecézi (eparchii).

V roce 1775 zrušil papež jezuitský řád, zrušení bylo provedeno i v Užhorodě. Rozhodnutím Marie Terezie byl majetek řádu převeden do vzdělávacího fondu, budova jezuitského řádu, kolegium a kostel byly postoupeny biskupovi řeckokatolické církve. V budově kolegia byla zřízena biskupská rezidence, kostel se po přestavbě v roce 1780 stal biskupskou katedrálou. Biskupská kaple byla zřízena v pravém křídle budovy kolegia. O rok později byl nařízením Marie Terezie Užhorodský hrad, jenž ztratil svůj strategický význam po prvním dělení Polska a připojení Haliče k monarchii, rovněž postoupen biskupovi řeckokatolické církve. Biskup Andrej Bačinský v něm umístil kněžský seminář, který se stal na dlouhá léta hlavní vzdělávací institucí v kraji.

V 19. století byly katedrála, biskupská rezidence a biskupská kaple několikrát přestavovány. Během přestavby v roce 1846 budova rezidence byla spojena na úrovni prvního patra s katedrálou. V místě spojení byla postavena nová biskupská kaple s okny vystupujícími na náměstí a také do chrámu. Biskup se mohl zúčastnit bohoslužby, když byl v kapli, z toho důvodu biskupové věnovali kapli zvláštní pozornost. Na žádost biskupa Ivana Pastelije maďarský malíř D. Revész vyzdobil kapli obrazy „Nanebevzetí Panny Marie“, „Večeře Páně“, „Ukřížování Ježíše Krista“, „Vzkříšení Ježíše Krista“, „Sv. Mikuláš“, „Sv. Jan Křtěl“,

Foto archiv

„Sv. Štěpan“, „Sv. Barbora“, „Zvěstování“. Už tehdy se kaple stala galerií obrazů s biblickou tematikou.

V roce 1858 maloval obrazy pro katedrálu český malíř František Vydra, biskup u něj rovněž objednal freskovou výzdobu kaple, avšak Vydra onemocněl a projekt uskutečněn nebyl. Velká přestavba paláce a katedrály se konala v 70 letech 19. st. pod vedením budapeštského architekta L. Fabri. Komplex budov nabyl majestátní podoby, která i dnes určuje siluetu města.

V roce 1927 u příležitosti oslav 150. výročí založení katedrály se biskup Petr Gebej rozhodl ozdobit kapli novou freskovou malbou. Pro splnění tohoto úkolu byl biskupem vybrán mladý talentovaný malíř, zakladatel podkarpatské malířské školy Josif Bokšaj. Maturoval na mukačevském gymnáziu, absolvoval budapeštskou Akademii umění. Po vypuknutí 1. světové války narukoval do rakousko-uherské armády, bojoval na východní frontě, v r. 1915 se dostal do ruského zajetí. Po uzavření Brestského míru mezi ústředními mocnostmi a sovětským Ruskem v březnu 1918 se vrátil do Užhorodu. Působil jako profesor kreslení na užhorodském gymnáziu. Po připojení Podkarpatské Rusi k ČSR r. 1919 se aktivně zapojil do kulturního dění v kraji. Pochopil, že demokratický stát poskytuje nové možnosti pro vývoj kultury a národního uvědomění Rusínů. „Vše co jsme kolem sebe viděli a čemu jsme se naučili, vzpomínal Bokšaj, nás vedlo k tomu, abychom se nestarali o své osobní umělecké dílo a jeho úspěch, ale také o budoucnost umění. Abychom usilovali o vytvoření takové umělecké školy, která by dokázala nejen sžít ustálené tradice, ale pokračovat zároveň v rozvoji toho, čeho naše umění dosáhlo a dosáhne. Zdálo se to být tím nutnější, že koncem 19. a začátkem 20. století probíhal v umění mnoha zemí proces vytváření a upevňování národních uměleckých škol, které se postavily proti salonnímu oficiálnímu umění. Světová válka a po ní následující převrat neobyčejně zasáhly do těchto

poměrů a vytvořily nové podmínky, v nichž se musilo umění nadále rozvíjet. Začátky naší práce nebyly nijak snadné. Žili jsme zpravidla z platů učitelů. Avšak svobodně jsme mohli formovat své pojetí skutečnosti a najít si svůj vlastní umělecký jazyk. Učili jsme se od starých uznávaných mistrů, snažili jsme se po celý život zachovat úctu k mistrovským dílům, jež vytvořili Rembrandt a Velásquez, Goya a Tiepolo, Munkácsi a Courbet“.

Svůj úkol výzdoby biskupské kaple Bokšaj uchoopil se vší vážností, navštívil Benátky, Florencii, Řím. Studoval odkaz takových uměleckých velikánů, snažili byli Michelangelo, Tiepolo, Tintoretto a barokní umělci Čech a Moravy. Stal se znalcem odkazu evropských umělců pozdní renesance a baroka, avšak nikoliv jejich epigonem.

(Pokračování na str. 9)

Odešla dcera karpatských hor

Třemi hrstkami hlíny – ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého – jsme se jeden po druhém, pozůstalí přátelé, rozloučili na Olšanském hřbitově s dvaadvadesátiletou Marií Horovou-Myšanič, roditelkou Rusínkou, která prožila sedmdesát pět let v Praze. V sedmnácti letech, ještě v době, kdy Čechy a Podkarpatská Rus byly jedna vlast, ocitla se, vylekaná tvrdohlavka, na pražském Wilsonově nádraží, nevědouc, co si počít. Uprchla před nerovným manželstvím, které jí připravovali v rodném Nižném Studeném. Tajně opustila rodiče, sourozence, domov i bájně Karpaty, aby se nazdařbůh vydala do neznámého světa. Všechno se zdálo být lepší než sňatek sjednaný s mužem skoro ve věku jejího otce.

Docela nedávno jsme se spolu autem proplétali ulicemi hlavního města, jehož ubíhající kulisy inspirovaly paní Horovou ke vzpomínkám. V Dejvicích se jí vybavily roky strávené za výčepním pultem restaurace U Zlatého rožně někdy v sedmdesátých letech minulého století. Stavovali se u ní bubenečtí uhlíři, když opodál v ulici odložili své putny. S nimi si dobře rozuměla. Méně už s pány z neďalekého ministerstva obrany, kteří taky na pivo rádi zaskočili.

Uprostřed strahovské zeleně vysoko nad rušnými ulicemi mi paní Horová líčila šťastné chvíle, které se svým mužem Václavem prožila tady a na chalupě v Jizerských horách. Zejména tamní háje a čistá voda ze studánky ji naplňovaly touhou jednou se vrátit do karpatského kraje. U Vltavy, v těsné blízkosti Karlova mostu, v kostele sv. Klimenta se krajané společně modlili za lepší příští Podkarpatské Rusi. Kdo odtud zrovna přijel, musel vykládat, jaké je to včel doma a kdy bude lépe.

Na Karlově náměstí mi paní Horová ukázala dům někdejší ukrajinské restaurace, kde vařila. Dosáhla tam vrcholu svého kulinářského umění. Pověstné byly její zelné a paprikové závitky

s masem – голубцы – a smažené ředkvičky s vejcem. Vybalil se jí i den, kdy gestapo neprodyšně uzavřelo všechny ulice v blízkosti kostela Cyrila a Metoděje a Jozef Gabčík spolu s dalšími parašutisty v tamní kryptě zahynul smrtí chrabrych.

V dopravní zácpě na Vinohradech se moje spolucestující pochlubila, jak po Praze jezdila starou aerovkou. Chlapi se prý nestačili divit, když jí jednou před hospodou plnou štamgastů praskl klínový řemen a ona ho sama a bez pomoci vyměnila za nový a jela dál.

U Muzea se se mnou paní Horová se podělila o vzpomínku na další tragickou válečnou událost. Její milý byl gestapem uvězněn v Petschkově paláci v dnešní ulici Politických vězňů. Už ho nikdy neviděla, slehla se po něm zem. O necelé dva roky později se jí samé podařilo o vlasek vyváznout ze spárů osudu. Ze dne na den domluveným sňatkem s Václavem Horou unikla agentům SMĚŘŠu (sovětského gestapa), což ji zachránilo před hromadným odvečením Rusínů do Sovětského svazu. Společný život manželů Horových začal bez námluv, účelem bylo odstranit z matriky a z vizitky na dveřích bytu příjmení Myšanič. Láska se dostavila vzápětí a přečkala i diamantovou svatbu. Manželství bylo bezdětné.

Cestou na Žižkov jsme si s paní Horovou povídali o návštěvě Chodska. Chodové a Rusíni praktikují obdobný postup při zpracování lnu, výrobě plátna a šití lidových krojů. Na Domažlicko se chtěli manželé Horovi dávnou vypravit. Vyšlo to, bohužel, až necelé čtyři měsíce před tím, než Václav Hora zemřel. Marie po šedesáti společných letech osaměla v domku na Bílé hoře. Není třeba zdůrazňovat, že podporovala – tak činí každý Rusín v širém světě – své blízké v daleké domovině. Jednomu z tamějších muzeí zároveň darovala vlastní výšivky, aby se návštěvníci

Marie Horová (vlevo) na plesu v Lucerně

přesvědčili, že tradiční lidové tvorby jsou věrní Rusíni i v zahraničí.

Já jsem se s paní Horovou seznámil, když s manželem svůj dům (při zachování práva na dožití) prodali a peníze získané prodejem se rozhodli použít prostřednictvím naší nadace na uskutečnění projektů ve prospěch nemajetných dětí na Zakarpatské Ukrajině. Její finanční prostředky pak proudily na Podkarpatské Rus po léta.

Marie Horová-Myšanič odešla za svým mužem v požehnaném věku 8. května. Ryzí, štědrý, svěhlavý, spravedlivý a obětavý člověk. Takovou jsme ji znali.

JÍŘÍ BÁRTA,
Nadace VIA

Obrázky z Perečina

(Pokračování ze str. 5)

Na své si přišli i milovníci lovu a myslivosti. Ostatně, z bohatého světa lesních zvířat a krás tamní přírody čerpal J. Hubálek, správce poleší v Turja Remetách a v Kamenici nad Uhem v letech 1919–1935, znamenitý vypravěč a autor několika knih (Z hlubin karpatských pralesů I-II, Medvědice Brumka, Lišák Cikán, Stezkou života). Několik úsměvných příhod z praxe v Perečíně a okolí zachytil ve svých vzpomínkách veterinář MVDr. Pytlík. Poněkud z jiného soudku jsou zatím nezveřejněné memoáry perečinského rodáka I. Ziziče, který nedobrovolně strávil tři roky v gulagu za severním polárním kruhem za nepovolené překročení sovětských hranic na podzim r. 1939. Je potěšitelné, že v posledním období věnují zvýšenou pozornost historii Perečina a některých vesnic v okrese (Simir, Turja Remety, Turja Bystrá) i podkarpatských historici-regionalisté (J. Kul, J. Hanič, J. Šejko a další). Připomeňme si také několik jmen talentovaných malířů, kteří čerпали náměty z bohaté studnice života lidu v turjanském údolí: Š. Borecký, F. Aron a M. Rejlová. Mis-

Momentka z pouličního ruchu ve městě

trovským provedením se vyznačují drobná dílka kreslíře-amatéra A. Petera, který strávil většinu života v učitelském povolání v Turja Remetách.

Závěrem bych se zmínil o rušném období

konce 30. let, kdy po Vídeňské arbitráži došlo k maďarské okupaci jižního pohraničí Podkarpatska včetně hlavního města země.

(Dokončení na str. 13)

* **Hledáme nového webmistra pro správu našich webových stránek www.podkarpatskarus.cz. Prosíme přihlaste se na adresu redakce: agata.pilatova@tiscali.cz, nebo na adrese brezda@centrum.cz**

* Prof. Pavel Robert Magocsi a nakladatel Valerij Padjak představili v květnu v Užhorodě překlad přepracovaného a doplněného vydání významné publikace P. R. Magocsiho **Encyklopedie rusínských dějin a kultury**. (Anglické vydání vyšlo v Torontu r. 1005.) Jde o první encyklopedii věnovanou dějinám a kulturnímu vývoji karpatských Rusínů všech zemí, kde žijí. Kniha obsahuje vedle textové části 1 100 ilustrací, 13 map, unikátní archivní fotografie atd.

* Česká televize vysílala 16. 5. 2 11 v cyklu Neznámé hrdinové **dokumentární film o Marii Lastovecké** pod názvem Smrti do očí. Bojovala na východní frontě jako odstřelovačka, roku 1944 byla těžce zraněna, dodnes jí v hlavě zůstal kus střepiny. Režisér dokumentu Jiří Podlipný o Marii Lastovecké řekl: „Prožila za bojů na východní frontě skutečné martyrium.

Valerij Padjak při prezentaci Encyklopedie

Vědomí, že pomáhá vybojovat svobodu své těžce zkoušené vlasti, bylo jí však odměnou za vše, co vytrpěla. A velkou radost má i z toho, že česká armáda na ni nezapomněla a ona může i dnes – v jednadvedesáti letech – obléci zcela novou uniformu.“

* **Kontakt na Vasila Coku z Příbora**, autora vzpomínkové knihy o pobytu v sovětském gulagu, hledá naše slovenská spolupracovnice. Prosíme, kdo znáte jeho adresu nebo jiný kontakt, dejte nám zprávu do redakce.

* Do článku **Teodor Romža: Umřít za Krista znamená věčně žít** v PR č. 1/2011 se vloudilo několik chyb, prosíme opravte si je: Křestní jméno autorky je Maria, nikoliv Marianna; biskup, z jehož rukou přijal T. Romža biskupské svěcení, se jmenuje Dudaš, nikoliv Dudaj; správný název obce, u níž se stala inscenovaná havárie, je Ivanovce. Čtenářům i autorce se omlouváme.

* **Nabídka materiálů k Podkarpatské Rusi:** Dějiny PR v datech (I. Pop, Libri Praha 2005), 450 Kč, Mapy Autoklubu R.ČS. (Praha 1930 – M 1:200 000, list 23-Užhorod, 24-Volove, 28-Berehovo, 29-Solotvina), 4x 100 Kč; Ukrainiskije Karpaty – Atlas turista (GUGK Moskva 1987, mapy, plánky, popisy), 100 Kč; Zakarpatja – Karta turista (GUGK Moskva 1988 – 1:300 000), 50 Kč. Kontakt: furchj@centrum.cz, tel.: 776 088 074.

ZE ŽIVOTA RUSÍNŮ (NEJEN) NA SLOVENSKU

* Koncem května se na Slovensku konalo **sčítání lidu**. Rusínské organizace vyzvaly Rusíny na Slovensku, aby se hlásili ke své národnosti. Stojí za citování:

VAŽENY I MILY OBCĀNE, raz za 10 rokov sja robyť zrachovaňa žyteliv. Pro našu narodnostnu menšynu – Rusyniv – je však važne hlavni to, že štatny urjady sja nyjak inšak ne možuť doznaty, kilko nas tu žyje, lem z takoho zrachuvaňa ludej. Na osnovi kilkosty žytliv pryhološenyh ku rusyňskij narodnosti, politici rozhodnuť, kilko piťazi prydiťal pro naš rozvoj – na našy školy, knyžky, na dorohu no vašim seli, na rozhlasove i televizne vysylaňa v našim jazyku ci na našy folklorny subory i festyvaly. Zato je barz potrebnе, žeby nas Rusyniv, bylo štonajevce a žeby sja každýj, chto pochodžal z rusyňskoj rodyny, ku ňij pry zrachovaňu ludej i pryholosyv. Dokinca ne je ani važne, ci bisidujete po rusyňsky abo ňet. Najvažniše je, što čujete u serci. Rusyňsky organizaciji, kotry rozvyvajut svoje diťateljstvo na Sloveňsku, vyzyvajut vsyťkyh Rusyniv, žeby sja pry zrachovaňu ludej, kotre bude 21. maja toho roku, holosyli ku svojim koriťam.

Zrachuvaňa je anonymne, nychto ne smije kontrolovati, što a jak ste napysali. Každýj može slobodni i bez strachu vyslovyti svoju voľu. Znamy osobnosti, jak byvaly i teperišni ministry, herci, profesory, doktory, športovci, otcy duchovny, spivaci už verejni podporili rusyňsku kampaň, ne haňbyli sja pryholosyti ku svojomu rusyňskomu rodu. Naš buditel Alexander Duchnovyč nam odkazal: „Ja Rusyn byl, jesm, i budu...“

Zato vypolňajte kolony: ŠTÁTNE OBCĀNSTVO: SR, NÁRODNOST: RUSÍNSKA, MATE-RINSKÝ JAZYK: RUSÍNSKY

Před sčítáním přišlo na Slovensko i **provolání Svazu Rusínů ze Severní Ameriky**.

* Sčítání je věnován také **rozhovor**, který server rusyn.sk vede s poslankyní NR SR **Ivetou**

Liškovou, malířem **Andrejem Smolákem**, hercem **Martinem Mňahončákem** a filmovým režisérem **Markem Škopem** o Rusínech a rusínství.

* Rusyn.sk představuje **Janette Husárovou**, osobnost z rusínského „sčítacího“ **billboardu**. Jde o úspěšnou tenistku, účastnici a finalistku mnoha světových turnajů, mistryni světa ve čtyřhře z roku 2002 a členku vítězného týmu Poháru federace z roku 2002.

* Server rusyn.sk přináší stať prof. Ivana Popa **Stručně dějiny Rusínů**. Je to materiál vzhledem k tématu stručný, vhodný pro studenty a laiky, přehledný a faktický. Věnuje se dějinám rusínského národa od nejstarších dob po dnešek. Je dobře, že vedle obsáhlých a fundovaných prací prof. Popa vychází i tento zhuštěný materiál.

* U příležitosti sčítání domů, bytů a obyvatelstva na Slovensku vydalo Sdružení inteligence Rusínů Slovenska publikaci prof. Popa **Malé dějiny Rusínů**. Kniha vyšla i díky podpoře rusínského filantropa Milana Mňahončáka.

* **7. Rusínská zábava** proběhla 14. května v Zrcadlovém háji v Bratislavě. Měla podtitul Mladí Rusíni otvírají dveře Rusínům.

* V Prešově proběhla skvělá kulturně–společenská akce – **setkání s rusínským slovem, tancem a písní**. Zorganizovalo ji Sdružení inteligence Rusínů Slovenska.

* **11. Světový kongres Rusínů** probíhá od 16. do 18. června v hlavním městě Maďarska Budapešti.

* **Poutní místo v Lutíně** dostává novou tvář. Na nádvoří Baziliky minor byly vybudovány nové zpovědnice a dvě kapličky. Je tu tedy dvanáct míst ke zpovědím a dvě kapličky. Brzy tu přibude i miniskanzon dřevěných řeckokatolických kostelů.

* **Šarišský majáles** se konal 28. května

v Bratislavě. Mimo jiné měl za cíl připomenout šarišský region, jeho osobnosti a jejich dílo.

* Léto je tu a s ním i výlety za krásami přírody i pozoruhodnými lidskými výtvoři. Máme jeden tip: server rusyn.sk přináší článek s názvem **Sedm divů Ľubovnického muzea**, které zpřístupnilo skanzen lidové architektury i nevidomým a slabozrakým návštěvníkům. Už u vchodu na ně čeká tabule s informacemi v Braillově písmu. Po skanzenu je pak vede vodící lišta.

* **Autoportrét Andyho Warhola** byl na aukci v New Yorku vydražen za rekordní sumu téměř **38,5 miliónu dolarů**. Majitelem díla se stal neznámý sběratel z Evropy.

* Na obrátkách nabírá i „causa“ **nákupu kolekce obrazů Andyho Warhola** pro Medzilaborce. Jde už o otevřený spor, ve kterém padají slova jako podvod, karaoke show a podobně. Spory se řeší na soudní i politické úrovni. Psali jsme o nich už v předcházejících číslech Podkarpatské Rusi.

* Rozhlasový pořad **Pálenka Borise Filana** byl tentokrát **věnován Rusínům**, rusínství a Podkarpatské Rusi s hostem Jánem Lipinským, předsedou Sdružení inteligence Rusínů Slovenska. Řeč to byla zajímavá. Borisu Filanovi se například velice líbí jméno rusínského buditele Duchnoviče. Prý úžasné jméno pro buditele!

* **Hodinový program**, pět vystoupení, dvě tisícovky žáků, dvanáct základních škol – to jsou čísla, která stručně charakterizují letošní **Svátek Země v okrese Snina**. Zněly i rusínské písně, mluvilo se o Poloninách. Žáci byli nadšeni, už si chystají batohy k výletům.

* V Rusínském národním domě v Užhorodě proběhla **soutěž rusínské recitace a písní**. Účast byla značná, doufáme, že je zaděláno na uchování rusínštiny na Podkarpatské Rusi.

(top)

Historické paralely: Pavol Cibere a Raul Wallenberg

O Pavlovi Cibereovi sa príliš málo vie...

Osud nie je ku každému rovnako spravodlivý. Dokonca aj po smrti človeka jednému šťastie viac žiŕí a druhému nepraje vôbec. O mimoriadnom Pavlovi Cibereovi sa príliš málo vie (alebo vôbec nič), čo všetko vykonal vo svojom pomerne krátkom živote. Vlni uplynulo už sto rokov od jeho narodenia v chudobnej dedine Zaluž na Podkarpatskej Rusi, ktorá tehdy patrila do Rakúsko-Uhorska.

Na základe medzinárodných dohôd (St. Germain, 1919 a Trianon, 1920) a Ústavou Československa (1920) vznikla Podkarpatská Rus, ktorá v rámci Československa mala určitý stupeň samosprávy či autonómie. Začiatkom novembra 1938 Maďarsko anektovalo nízinné oblasti juhozápadnej časti Podkarpatskej Rusi a v marci 1939 sa dostala pod vládu Maďarska. V rokoch 1939 – 1940 asi osem tisíc Rusínov, najmä mladí muži a ženy, utiekli do východnej Haliči, ktorú anektoval Sovietsky zväz. Boli presvedčení, že sa tam stretnú s vrúcnyim ľudským prijatím „ruských bratov“ a budú sa môcť zapojiť do boja proti fašizmu. Ale namiesto toho sa dožili veľkého sklamanja, lebo po prechode sovietskej hranice ich uväznili a poslali do zlovestných gulagov.

Bol to práve Pavol Cibere, ktorý počas vojny presadzoval záujmy bývalej Podkarpatskej Rusi na najvyššej diplomatickej úrovni. Nechýbala mu mimoriadna odvaha a zaslal Stalinovi desiatky telegramov, v ktorých poukazoval na veľkú krivdu spáchanú voči týmto čestným ľuďom. Utiekli preto, lebo nechceli žiŕí pod maďarskou okupáciou alebo bojovať v horthyovskom vojsku proti Červenej armáde a obyvateľom Sovietskeho zväzu. Vykonal pre nich maximum a významne prispel k tomu, že ich oslobodili z týchto neľudských táborov a umožnili im vstúpiť do formujúceho sa 1. československého armádneho zboru v ZSSR. V ňom bola aspoň nejaká šanca, že podkarpatskí Rusíni – ak budú mať šťastie – prežijú v ohni ŕážkych bojov na Ukrajine, v Karpatsko-duklianskej operácii a pri oslobodzovaní miest a dedín Československa až po Prahu.

Osud rusínskeho Pavla Ciberea pripomína mi život Švéda Raula Wallenberga, ktorý počas vojny v Maďarsku zachraňoval Židov

pred ich likvidáciou. Pred jeho príchodom do Maďarska Nemci stihli odviesť do koncentračných táborov 430 tisíc Židov, mužov, žien a detí. V lete 1944 sa predstavitelia amerického War Refugee Board (Úradu pre vojnovú záchranu) a švédska vláda obrátili na významného švédskeho podnikateľa a bankára Raula Wallenberga, či by mohol viesť záchrannú akciu pre židovské obyvateľstvo v hlavnom meste Maďarska, s čím okamžite súhlasil. Do Budapešti prišiel 9. júla 1944 a začal vystavovať ochranné pasy, vďaka ktorým sa ich držiteľia dostali pod švédsku ochranu a takto zachránil tisíce životov. Vytváral aj strediská pre chorých, vývarovne polievok a zriadil vyše tridsať „chránených“ domov. Keď sa v novembri 1944 v hrozných podmienkach začali pochody smrti deportovaných smerom k rakúskym hraniciam, Wallenberg zaobstarával pre nich potraviny, deky, lieky a ochranné pasy. Často sa mu podarilo zachrániť ľudí priamo z pochodu smrti a previesť ich späť do Budapešti.

Je veľkým paradoxom, že pokiaľ nemecká „vrchnosť“ viac–menej „prizmurovala oči“ nad jeho aktivitami, drasticky sa zachovali voči nemu velitelia Červenej armády, ktorá v januári 1945 oslobodzovala Budapešť. Dňa 17. januára 1945 Raul Wallenberg opustil Budapešť aj so svojím šoférom, aby sa stretol so sovietskymi veliteľmi a s provizórnou maďarskou vládou v Debrecíne. Tu sa jeho posledná stopa stráca. Údajne ho Rusi odviekli do Moskvy, kde ho väznili, a odvtedy je jeho osud neznámy. Napriek tomu, že švédske úrady v povojnových rokoch sa neraz pokúšali o objasnenie celej tejto záležitosti, Moskva im podnes neposkytla žiadne vysvetlenie o posledných dňoch R. Wallenberga. Je veľmi pravdepodobné, že zahynul v sovietskom gulagu.

Pavol Cibere z Podkarpatskej Rusi vo vykonštruovanom súdnom procese v roku 1947 ako údajný „anglický špión“ sa dostal tiež do sovietskeho väzenia, neskôr do gulagu. Osudy oboch ŕlachtetných ľudí – rusínskeho Pavla Ciberea a švédskeho Raula Wallenberga svojim záverom sú podobné a tragické. Napriek tomu, že obaja počas vojny prejavili toľko statoč-

nosti a humánnosti, pomohli mnohým ľuďom, ktorým hrozila istá smrť. Aj Pavol Cibere by pravdepodobne v gulagu zahynul, keby mu nepomohli poprední predstavitelia z mnohých krajín sveta. Vďaka ich apeláciám ho napokon prepustili na slobodu, ale s veľmi podlomeným zdravím. Niekoľko rokov pracoval ako učiteľ v dedine Petrivka v Užhorodskom okrese, kde v roku 1969 ako 59-ročný predčasne zomrel. Pochovali ho v rodnej dedine Zaluž.

Je smutnou skutočnosťou, že o takom významnom Rusínovi, akým bol Pavel Cibere sa vie tak málo. Mal by byť vyznamenaný in memoriam tými najvyššími ukrajinskými vyznamenaniami. Nehovoriac už o tom, že by si zaslúžil nielen pomenovanie niektorej z ulíc Mukačeva alebo Užhorodu, ale na jeho počesť mal by byť vybudovaný aj pamätník. Taký človek si ho právom zaslúži. Mám dojem, akoby prejavy stalinizmu stále ešte pretrvávali...

Komu mohli Pavol Cibere a Raul Wallenberg prekážať? Obaja konali vysokohumánnu činnosť. Prínos Raula Wallenberga je aspoň svetovo známy, ale je nespravodlivé, že o odvažnom Pavlovi Cibereovi sa takmer nič nevie. Aj predstavitelia súčasnej Ukrajiny by sa mali postarať, aby jeho meno a prínos nezapadol prachom zabudnutia.

Mgr. MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Rusínská „Sixtinská kaple“ zachráněna

(Pokračování ze str. 6)

Na stěnach kaple Bokšaj vytvořil dvě originální velké kompozice: „Rozdávání milodarů sv. Mikulášem Mirlikijským“, „Apoteóza liturgie Jana Zlatoustého“, menší kompozice „Odevzdání klíčů sv. Petrovi“, „Žehnající Kristus“ (na pozadí užhorodské katedrály), „Katedrála sv. Petra v Římě“, „Okno Hospodinovo“.

Návštěvníka překvapí nástěnná malba na stropě kaple. Bokšaj zde vyobrazil čtyři typy

dřevěných podkarpatských kostelů: bojkovského v Užoku, lemkovského v Ploskem, dřevěně „gotiky“ v Steblivce, huculského v Jasině. Později opakoval motiv darování dřevěného rusínskeho kostela v různých kompozicích na téma biblických příběhů. „Bokšaj se mi jeví jako nejvýznamnější reprezentant podkarpatského malířství, psal velký přítel Rusínů, český básník a literární kritik Jaroslav Zatloukal ... Je to malíř vysoké technické vyspělosti, jadrného rukopisu, výrazných barev a kompozičních mohutností. V jeho biblických motivech tkví silné a vzrušující náboženské mystérium. Jako by na tato

plátna a freska zapůsobily sugestivní výjevy z podkarpatských ikon.“

Poslední renovace kaple a jejího vybavení byla uskutečněna na objednávku biskupa Alexandra Stojky za 2. světové války ve 40. letech min. století. J. Bokšaj vyčistil nástěnnou malbu, podle jeho návrhu vyhotovil řezbář Ivan Pavlišinec nový oltář s postavami 12 apoštolů. Rovněž byla instalována nová monstrance (stříbrná holubice se zlatou korunou).

IVAN POP

(Dokončení v příštím čísle)

Ruský dom v Prešove a jeho neutešená súčasnosť

V minulom roku 17. júna sme si pripomenuli pre nás významné jubileum – 85 rokov od zakúpenia a otvorenia svätostánku kultúry Rusínov – Ruského domu na vtedajšej Masarykovej, teraz Hlavnej ulici č. 62 v Prešove. Potrebu kúpiť, alebo vybudovať dom, ktorý by slúžil na kultúrne účely Rusínov na Slovensku, bol spojený s národným uvedomením po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie a vzniku Československej republiky v roku 1918, ktorej súčasťou bola aj Podkarpatská Rus. Predstavitelia Rusínskej inteligencie a cirkevní dejatelia, ktorí si uvedomovali, akým potrebným pre všeobecný rozvoj nášho národa je kultúrny stánok, nakoniec svoj zámer zrealizovali v roku 1925 na základe národnej finančnej zbierky a tiež nemalkej podpory amerických Rusínov.

Tým, že naši národovci sa postarali o zakúpenie Ruského domu, spravili veľkú a zásluhnú robotu pre upevňovanie národnej identity Rusínov na Slovensku v podmienkach medzivojnového obdobia ako i do ďalšej budúcnosti. Rozvíjaním národnobuditeľských aktivít ukázali príklad hodný nasledovania pre súčasnú generáciu a zanechali jej cenný dar, o ktorý sa však treba postarať tak, ako sa dobrý gazda má starať o svoj majetok, ktorý zdedil po predkoch.

Bolo by zdĺhavým spomenúť všetky udalosti, ktoré potom vplývali na činnosť Ruského domu, hlavne Ruského klubu 1923, ktorý bol iniciátorom zakúpenia tohto kultúrneho stánku. Vieme, že v povojnovom období, po faktickej likvidácii Rusínov ako etnika ako aj gréckokatolíckej cirkvi, bola

budova Ruského v držaní mesta a dlhší čas sídlil Okresný výbor, ako pobočka vtedajšieho Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich. Aj počas tohto obdobia však v týchto priestoroch bola vyvíjaná kultúrna a spoločenská činnosť, aj keď pod hlavičkou proukrajinskej organizácie.

Až po roku 1989 sa Ruský klub-1923 hlásil o nástupníctvo k budove a treba povedať, že

vtedajší primátor mesta Prešov dodržal slovo a po rozhodnutí prvostupňového súdu, teda bez odvolania na vyššiu súdnu inštitúcia súhlasil, aby sa Ruský dom vrátil pôvodnému majiteľovi.

Avšak nie na dlho, lebo na základe mnohých okolností a nakoniec i zámerných podvodov sa budova Ruského domu dostala do rúk niekoľkým ľuďom, ktorí nelegálnym spôsobom zmenili stanovky Ruského klubu (s použitím podpisov svojich členov z inej prezenčnej listiny, ktorých terajší predseda následne vylúčil z členstva v Ruskom klube) a na základe týchto stanov previedli v roku 2006 celý majetok Ruského klubu-1923 do

takto vzniknutej Nadácie. Ten zapísali do katastra mesta Prešov.

Od toho času sa ťahá niekoľko súdnych sporov a v odvolacom konaní už bolo aj podanie Trestného oznámenia viacerých signatárov. Zatiaľ je výsledok v nedohľadne a najhoršie na tom je to, že opäť, po istej nádeji, nie je Ruský dom prístupný širokej verejnosti a neslúži účelu na ktorý bol zakúpený, ale len pár chamtivým jednotlivcom. A ešte horšia je predstava, a sú už na to indicie, že by sa mohla budova Ruského domu, teda akási národná kaplička Rusínov, dostať definitívne do úplne cudzích rúk stratíť sa nenávratne.

FEDOR VICO

Kresba Fedor Vico

Úsporná elektrina

Snad to nebude znít jako samochvála tvrdím-li, že dvacetileté soužití s Českoslováky zanechalo na Podkarpátí stále viditelné stopy. Dodnes rusínští obyvatelé ukazují s uznáním návštěvníkům stavení, mosty, komunikace vybudované Čechy, až se hosté podivují, o jakých samozřejmostech to hovoří. Nemohou tušit, jaká zaostalost i špatné sociální a politické poměry tu panovaly za předchozích vlád. Při rozhovoru o elektrárně v Užhorodě (kde byl můj otec zaměstnán) bych se chtěl zmínit o jedné zvláštnosti, k níž dali popud čeští inženýři. Zamýšlíme-li se nad zdrojem elektrické energie, málokdy nás se daří vniknout do postupu její výroby v uhelných elektrárnách; víc chápeme vodní či větrný pohon. Tajemství jaderných elektráren je však svěřeno jen hrstce odborní-

ků. Lehce se kritizuje Rakušanům nebo Švýcarům náš postoj k atomkám při jejich nadbytku vodních zdrojů! Ani uhelné zplodiny je netrápí. Vedle klasických přehrad, kde se samospádem z jezera nad ní vytváří přes turbínu elektrina, známe tzv. elektrárny přečerpací. Se zájmem jsem si prohlížel první takové zařízení v ČSR v Černém Balogu na Slovensku. Podobná mohutnější elektrárna Dlouhé Stráně v Jeseníkách je chloubou nejen Moravy. U obou však je nevýhodou značný únik energie potřebné pro přečerpání. Na Podkarpatské Rusi je však vodní dílo, odkud získávají elektrinu bez původních velkých pořizovacích nákladů a kde též odpadá ztráta energie nutná u přečerpacích elektráren. Napomohla tomu nezvyklá místní přírodní

způsobilost, které hodlali využít všímaví čeští inženýři k zhotovení projektu překvapivě prostého. Při svých návštěvách Mižgorje (Volové) ve střední oblasti, jedeme od Chustu podél řeky Rika a náš průvodce nás neopomene vždy upozornit na zvláštnosti tohoto toku. Souběžně s touto řekou vysoko nad ní teče jiná řeka, Tereblja, což vytváří příznivý stav k vybudování elektrárny pod ní a kterou je možno vidět ze silnice. Nahoře při Tereblje je nádrž, ze které se volným pádem potrubím řítí proud vody dolů do turbíny a spojuje tak obě řeky – poeticky řečeno – v symbolickém zasnoubení. Výsledkem tohoto pomyslného sňatku je pak blahodárná elektrina proudící do příbytků v širokém okolí.

JAN ROMAN

Sen o Podkarpatské Rusi

Pokračování z č. 4/2010 a 1/2011: další část kapitoly z knihy Pavla Kosatíka České snění – Sen o Podkarpatské Rusi

Masarykův přítel, který se vrátil ze Spojených států, aby podobně jako jeho pražský vzor vládl demokraticky svému lidu, si však se svým úkolem nedokázal poradit. Především se mu v Praze nepodařilo vymoci Podkarpatsku slíbený sněm. Guvernérovy kompetence dál zůstaly závislé na Praze a faktickou moc vykonával nový pověřenec z Prahy Petr Ehrenfeld. Žatkovič nucenou symbiózu s ním vydržel jen deset měsíců; pak podal demisi a v březnu 1922 se vrátil do Ameriky. Svůj návrh, aby vývoj směřoval k volné československo-podkarpatoruské federaci, neprosadil.

Sám byl ostatně jediný, kdo ho pokládal za možný. I většina jeho původních spojenců ve dvacátých letech došla k závěru, že správa Podkarpatské Rusi se sice utváří jinak, než jak bylo na mírové konferenci dohodnuto, že je to však stále nejlepší možnost z těch, které jinak připadaly v úvahu (tedy vláda maďarská či rusko-ukrajinská).

Za celou dobu trvání první republiky tak na Podkarpatské Rusi nikdy nezískali hlavní slovo její guvernéri, jmenovaní z rusínského obyvatelstva (po Žatkovičovi to byli ještě Anton Beskid a Konstantin Hrabár). Vládli jejich čeští zástupci. Reorganizací státní správy v roce 1927 se Podkarpatská Rus stala jednou ze čtyř zemí ČSR a v jejím čele stanul zas Čech, zemský prezident Antonín Rozsypal. Vládlo se shora, z Prahy. Otázka autonomie usnula.

S odstupem času se ani nezdá možné, že to bylo možné ještě nějak jinak. Země byla hospodářsky zaostalá, průmysl v podstatě neexistoval, hrozivě rostla emigrace za prací do Ameriky (za oceánem žilo 400 tisíc, tedy téměř polovina všeho tehdejšího podkarpatoruského obyvatelstva). Rusíni, s kterými jedinými mohla republika na východě ze začátku počítat, byli ve vlastní zemi pouze v těsné národnostní většině. Znalec podkarpatoruských problémů, v roce 1921 Žatkovičův tajemník (a později ministr v několika československých vládách) Jaromír Nečas psal do Prahy v memorandu pro prezidenta Masaryka o „hrozivé cifře“ a neskrýval ani to, že situace českých úředníků, kteří se na východě začali zvolna zabydlovat, má k ideálnímu stavu daleko.

Během prvních dvou let jich z Čech na východ přišlo dvacet tisíc. Vstupovali do prostředí odlišného jazykově, kulturně i nábožensky. Nebyli si jisti, jak se změň jejich status, pokud se jednou stanou ze státních úředníků „autonomními“. Především se však nepodařilo vždy dostat původnímu odhodlání, aby na východ mířil výkvět českého národa.

Pozdější generál a prezident Ludvík Svoboda, v té době kapitán československé armády, sice sám svůj pobyt na východě republiky s úspěchem zvládl, v pamětech však přiznal, že vojáci byli na Podkarpatskou Rus často překládáni za trest – což sotva usnadňovalo kvalitní výkon státní moci a správy. Díky tomu, že se Svoboda dokázal naučit řeči místní inteligence, maďarštině, strávil pak i s rodinou na východě spokojeně celá dvacátá léta; takový osud však u českého

Župní úřad v Užhorodě, 1920

Foto Florian Zapletal z archivu M. Mušínsky

důstojníka nebyl pravidlem. Další schopný voják, lékař a spisovatel Jaroslav Durych, například vydržel jen rok a půl a při první příležitosti spěchal zpátky domů.

Durych zažil zblízka počátky účinkování české propagandy na území Podkarpatské Rusi, a jako tak často v jiných věcech, došel i zde nesmlouvavě k názoru, že česká státní správa si na východě počíná jak slon v porcelánu. „Jezdili sem tito spasitelé,“ psal o českých politikách, „kázat negramotnému lidu svá hesla, je to asi taková podívaná, jako když vykomplimentovaná primadona velké opery se ocitne s kočujícím ansámblem v pokoutní hospodě venkovského městečka. Obnošené škrpály se dávají žebřákům; zdejší lid však, třebaš je chudý a lecčeho potřebuje, přece jen takovým žebřákem není.“

Čeští státní úředníci, vojáci a policisté nebyli jediní, kdo si východ začali podmaňovat. Neznámé území se rozhodla prozkoumat i věda; systematicky od roku 1922. Archeologové vyrazili hledat předpokládané kořeny československého a rusínského národa, o kterých se předem tušilo, že budou sahat až do časů Velké Moravy. V roce 1923 vyšlo první souborné české knižní dílo o Podkarpatské Rusi. S velkým úspěchem se o rok později v Praze a dalších českých městech uskutečnila národopisná výstava Umění a lidi Podkarpatské Rusi, která vyvolala vlnu zájmu o východní folklór a zahájila éru podkarpatoruských pobytů českých malířů a literátů. Když se na východě začalo víc stavět a hrozilo nebezpečí, že staré dřevěné řeckokatolické kostelíky zaniknou, začali si je Češi vozit k sobě domů. Ten nejznámější, kostel svatého Michala z Medvedovců u Mukačeva, se v roce 1929 ocitl v pražské Kinského zahradě pod Petřínem – a zůstal tam dodnes, aniž byl kdy znovu vysvěcen a otevřen, jako památka na časy, které jsou už dávno pryč.

Češi byli ze své minulosti poučeni, že národ stojí a padá s jazykem; v jejich případě tomu tak v minulosti vždycky bylo. O významu volby oficiálního jazyka Podkarpatské Rusi nikdy nepochybovali; problém však byl v tom, že naprosto nebylo jasné, jaký jazyk to má být. Řeč inteligence, která by za běžných okolností měla přednost, nepřipadala v úvahu: maďarština byla jazykem

ve válce poraženým a nedemokratickým. Ruština a částečně i ukrajinština, které prosazovali pražští rusofilové, mohly v budoucnosti působit odstředivě. A o přičlenění území konečnou požádali zástupci Rusínů – takže by oficiálním jazykem země měl být jazyk jejich.

V tom byl problém. Rusínský jazyk v roce 1918 neměl jednotnou, spisovnou podobu, ale skládal se z několika dialektů. V Praze proto sice rozhodli, že vyučovacím jazykem bude jeho kodifikovaná podoba (na které se ihned začalo pracovat), mimoto však na Podkarpatské Rusi po celých dvacet meziválečných let existovaly také školy ruské, ukrajinské, české a maďarské – a vyučovalo se i v hebrejštině, jidiš, němčině a rumunštině.

Z tohoto jazykového Babelu v Praze neměli radost – a pokud by si mohli vybrat, dali by přednost splynutí se státním jazykem československým. Literární historik Antonín Hartl v roce 1924 psal, že řeckokatolická (nikoli tedy pravoslavná) víra, která je většinou místních obyvatel vlastní, se podobá slovenskému katolictví. Mezi Rusíny a Slováky prý ostatně neexistuje skutečná etnografická hranice. Tam, kde jsou lidé jedné víry, lze podle Hartla přimhouřit oči nad jazykovými rozdíly. Takže: „Lze mluvit o jednotné slovensko-rusínské (zcela správně: východoslovensko-rusínské) kultuře na území bývalého uherského Podkarpatska s centrem v Prešově, a to už snad v době 17. století, zcela jistě však v 18. století.“

Kulturním centrem rusínských národních snah podle Hartla ve skutečnosti nebyl Užhorod, ale daleko spíš (slovensky) Prešov. Východní Slováci tak prý s Rusíny dávno vytvořili „dlouhou, nejméně stoletou“ kulturu. Hartl naznačoval, že tato skutečnost, „náležitě pochopená“ by mohla mít pro budoucí celistvost ČSR význam – například by na Podkarpatské Rusi povzbudila „jazykovou orientaci československou“. Vlastně by se opakoval podobný postup jako s literaturou slovenskou, která se také (jak se alespoň v polovině dvacátých let z Prahy zdálo) stala „organickou součástí literatury československé“.

Vzpomínky na Mukačevo

Dokončení z č. 1/2011

Jeli jsme s tatkou do Mukačevo s velkými obtížemi. Z Chrudimi vlakem do Prešova a pak drožkou do Humenného, z Humenného autobusem po nesjízdných horských silničkách, serpentunami nad sráznými roklemi do Perečína. Jediná dráha napříč Podkarpatskou Rusí a hlavní silnice byly už v Maďarsku. V Perečíně, kam jsme přijeli večer, čekala na autobus spousta lidí, ale ten už dál nejel. Nádražní zřízenci utěšovali, že snad druhého dne v poledne něco pojede. Vyhlídky byly špatné a my unavení. Přespat nebylo kde. Konečně pozdě večer přistavili na nádraží vlak, aby v něm mohli cestující strávit noc. V hostinci jsme se sešli s bývalým mukačevským strážníkem Šaléníkem, který zapíjel beznadějnou situaci čím se dalo, a jak nás uviděl, měl velkou radost. Přemluvil jednoho vojáka, šofera vojenského nákladáku, a ten se vydal ještě téhož večera se svým autem na Svaljavu. Ve vší tichosti jsme našli pod reznou plachtu a schoulili se na bednách. Já seděla na papírové krabici, která se pode mnou promáčkla. Cesta trvala asi dvě hodiny. Leželi jsme jeden na druhém, opřít se nebylo o co, tělo nebylo možno narovnat. Každou chvíli tančilo auto v zatáčkách uzoučké horské silničky vedoucí po hřebenech Karpat. Takovéto silnice za republiky k dopravě používány nebyly. Do Svaljavy jsme dojeli v noci. V místní sokolovně jsme se sešli se známými mukačevskými úředníky. Přespali jsme v židovském domku za sokolovnou, kde nás přijali velmi pěkně a připravili nám dobré a čisté vspání. Ranním vlakem jsme sjeli do poslední stanice před Mukačevem – Kolčina. Odtud pak pěšky. Na hranici Mukačevo dostali jsme propustky a drožkou mukačevsku jeli do města. V Podhorjanech před četnickou stanicí na nás volal náš starý známý Ivan Repinco, bývalý řeznický pomocník, který nám nosíval denně maso. Rád nás viděl a my jeho těž. Barák jsme našli v hrozném stavu. Všude špína, všechno zotvírané, zámky poškozené, tak jak dům maďarská garda opustila. Dozvěděli jsme se, že na něj střelila naše posádka z Monastýru, a že se tam pak už gardisté necítili bezpečně a vystěhovali se.

Kupec, který chtěl dům koupit, si to rozmyslil a my se projeli zbytečně. Pospíchala jsem ze zničeného domu, bylo mi smutno, ani jsme se v Mukačevě mnoho nezdrželi. Do Svaljavy jsme se dostali večer a jeli zase s vojáky na nákladním autě do Perečína. Tam jsme museli zůstat na noc ve vlaku, spali jsme na lavici. Časně ráno nás vzal šofer vojenského auta k sobě na přední sedadlo. Byl to Maďar, ale slušný. Cestovalo se nám lépe a vyhládlí stavili jsme se ve Snině na pořádnou snídani. V Humenném tatka zůstal za svou prací a já jela sama. V Prešově jsem měla spojení vlakem až do Žiliny a tam odtud domů. To byla naše poslední cesta na Podkarpatskou Rus a do našeho domu. 15. března 1939 ji zabrali Maďaři úplně, řádili mezi obyvatelstvem, zatýkali a věznili. O domě jsme se dozvěděli zřídka, taky jsme nikdy z něj nájemné nedostali, ještě v roce 1943 jsme na něj 10 000 Kč dopláceli.

Po zabrání pohraničí byla vytvořena tzv. druhá republika. Slováci si vytvořili autonom-

Z rodinného alba autorky vzpomínek

ní vládu a jejich prezidentem byl Josef Tiso, bývalý děkan v Bánovcích, hlinkovec. Tak to bylo do 15. března 1939, kdy se k nám hned zrůna valily všemi silnicemi z Německa proudy vojska. Byl šeredný, deštivý den a smutno bylo všude u nás. Osud náš byl zlý a naděje nebylo vidět. Němečtí vojáci vrhli se hladově do našich plných obchodů, kupovali co šlo, jedli a pili až se z toho mnozí rozstomali nebo zemřeli. Naše peníze klesly, za marku se dávalo 10 Kč a tak lacino tito lidé u nás žili, až nás vykradli a vyjedli. Odváželi všechno co odvézt šlo, v krátké době jsme byli žebráky. Slováci za svou zradu na nás dostali od Němců jakousi „svobodu“. Tisovský režim štvál proti Čechům, kteří tam u nich zůstali a vyhazovali každého Čecha ze země. Později byla tato štvаницe na naše lidi tak sprostá, že jsme se proti Slováckům zatvrdili úplně. Bratislavský rozhlas stále křičel jen: „Češi ven, židi ven, cikáni ven.“

Ubohý český protektorát žil pod sice pod protektorátní vládou, ale trpěl pod Německem. Němci se dali do řádění hned v prvních dobách protektorátu. Přišli za pomoci českých udavačů na kdekakého vlastence, Sokola nebo legionáře, věznili je, týrali nejhoršími způsoby v koncentračních táborech a stříleli. Nejvíce zakusila česká inteligence. Co našich lidí umučili v koncentračních táborech! S českým národem bylo čím dál hůře. O prezidentu Benešovi jsme se dozvěděli, že žije v Americe, kde se stal univerzitním profesorem a věděl jsme, že pracuje pro nás v cizině.

Zatím jsme my žili v Chrudimi a nemohli si zvyknout. Byli jsme uprchlíky a lidi se tady všude na nás i na lidi z českého pohraničí dívali jako na nové vyjídače. Museli sem vzít všechny přistěhovalce do úřadů a do práce a to se zdejším nelíbilo. Dávali nám všude i na úřadech najevo, že jim překážíme. Byli bychom jim rádi uvolnili místo a šli zpět, kdyby to šlo. Tatka měl mnoho práce pro čsl. vojenské úřady na Slovensku, měl práci zajištěnou a ani jsme zde tedy zatím žádnou práci nehledal. Zažádal o kancelář v Chrudimi,

až ji konečně zde dostal. Ale nebyla práce. Geometřina nestála za nic a na inženýrské práce bylo moc konkurence. Město Chrudim nám sice zadalo projekt, ale chtěli to skoro zadarmo a ještě jsme na to dopláceli. Na jaře 1939 poradil tatkovu rada zem. úřadu v Praze Zídek, že firma Ant Kunz v Hranicích hledá vedoucího inženýra. Zaradovala jsem se, že budeme mít konečně lepší život a měla jsem k tomu tatku, ať místo přijme. Těšila jsem se, že se z Chrudimi dostanu a že budeme slušně žít, než se najde něco lepšího. Tatka 15. června 1939 nastoupil a my tu zůstali sami. V Hranicích hledal byt nebo domek a nic se mu nelíbilo. Přeslo léto a my jsme byli stále v Chrudimi.

Situace byla stále stejně bezútěšná, mraky se valily nad Evropou a věštily blížící se bouři. Němci u nás rabovali čím dále tím více a my jsme honem kupovali a sháněli co se koupit dalo, dělali jsme honem zásoby. Měla jsem tenkrát peníze z dědictví po tetě Matonohové, která tragicky zemřela, a použila jsem jich do nákupů. Měla jsem kupovat ještě více, po letech se nám nedostávalo mnoho...

Přišlo 1. září 1939. Němci vtrhli do Polska. Adolf Hitler toužil po slávě a jen válka mu ji mohla dokonale dát. A už se vrhli děbelsky a bezohledně na první kořist. Poláci měli špatné státníky, kteří se s Němci scházeli a pořádali recepce a vůbec neviděli nebezpečí, které jim hrozí. Němci věděli dobře, jak jsou Poláci silní a mohli směle začít. Začali těmi nejslabšími...

Poláci se bránili statečně, ale byli slabí. Nejdéle vzdorovala Varšava, obránci Varšavy se bili statečně, ale i oni brzy padli a Němci obsazovali Polsko. Mezitím Francie s Anglií, vázaný smlouvou Polsku, vypověděli válku Německu v říjnu 1939. Tím mělo Německo již dvě fronty. Francouzi nebyli na válku vůbec připraveni, jedině co měli, byla Maginotova linie, která se zdála nedobytnou. Angličané poslali do Francie nějaké vojsko, ale špatně vyzbrojené, a letectvo neměli vůbec.

IRENA PREISLEROVÁ

Československý hřbitov v Užhorodě

Současný rozpolcený vztah Ukrajiny k vlastním dějinám, oscilující mezi nacionalistickým a postkomunistickým přístupem, není nikde tak dobře patrný jako na území bývalé Podkarpatské Rusi. V regionu je na jednu stranu adorován totalitarizující režim autonomní Karpatské Ukrajiny z let 1938–1939 vedoucí k vyhlášení nezávislosti pod patronací Adolfa Hitlera, k němuž došlo 15. března 1939, jako jeden z projevů moderní ukrajinské státnosti. Na stranu druhou se oficiálně slaví 29. červen, připomínající uzavření ostudné československo-sovětské smlouvy o odstoupení země SSSR v roce 1945 jako „Den (znovu)sjednocení“. Za této situace tedy není divu, že stopy dvou „českých“ dekad chátrají a nenávratně mizí. Na vině tomuto neutěšenému stavu jsme však často i my sami, když zájem o bývalou nejvýchodnější část našeho státu omezuje jen na obligatorní návštěvu Koločavy.

V Užhorodě, pouhých několik kilometrů od dnešní slovensko-ukrajinské hranice leží bývalý československý posádkový hřbitov, používaný v letech 1919–1939. Před tím i po tom jej využívala maďarská, od roku 1945 až do šedesátých let příležitostně i sovětská armáda (sovětský vojenský hřbitov se nachází na úpatí hory Kalvárie nad městem). Od roku 1922 do počátku listopadu 1938 zde bylo pohřbeno 106 vojáků československé armády, kteří v těchto letech přišli na Podkarpatské Rusi o život během výkonu služby, výcviku, v důsledku nemoci apod. Kromě nich je zde pohřbeno nejméně osm českých civilistů. Ještě v březnu 1939 zde Maďari pohřbili tři čs. vojáky a jednoho českého policistu, kteří padli během bojů v okolí města.

Dnes je v celém areálu možné se značnými potížemi najít poslední čtyři náhrobky českých vojáků z let 1932–1934. Ostatní „vzal čas“. Užhorodský hřbitov je přitom do jisté míry unikátní – je jediným posádkovým hřbitovem čs. armády nacházejícím se za hranicemi České republiky nebo Slovenska. Mezi pohřbenými bychom zde našli vojáky, které sem zavál osud ze všech koutů předválečného Československa: Čechy, sudetské Němce, Slováky i místní Rusy. Mezi nimi je nejméně 11 příslušníků čs. legií z I. světové války. Ti všichni leží pod nánošem odpadků a náletových dřevin.

Až do nedávné doby byl v podobném stavu i maďarský válečný hřbitov, nacházející se ve

Foto autor

stejně lokalitě. V roce 2004 však maďarská vláda nechala vyčistit severovýchodní cíp areálu, na němž obnovila symbolické pohřebiště svých 114 vojáků, kteří zde byli pochováni v letech 1939–1944. Každý z nich (včetně padlých příslušníků invazní armády z března 1939) má dřevěný kříž s kovovou tabulkou, na níž je jméno a životopisná data. Ani tento fakt nebyl pro příslušné úřady České republiky dostatečným impulzem k podobnému kroku.

Teprve v loňském roce došlo na základě specifického výzkumu provedeného Filozofickou fakultou Univerzity Hradec Králové a aktivity Vojenského historického ústavu v Praze k zahájení konkrétních kroků vedoucích k důstojné obnově hrobů čs. vojáků. Díky vstřícnosti a pochození Odboru mezikarpaty spolupráce Ministerstva obrany ČR, ale i díky zájmu veřejnosti, nabízející poté, co o věci v srpnu 2010 informovaly české sdělovací prostředky, finanční i brigádnickou pomoc, by mělo v dohledné době dojít k vztýčení památníku připomínajícího si všechny příslušníky československé armády, kteří na Podkarpatské Rusi přišli o život. (Tedy nejen výše zmíněné, ale i několik desítek padlých a zemřelých z let 1938–1939, jejichž hroby jsou rozesety v celé oblasti.) Kromě hřbitova v Užhorodě počítá

Foto autor

návrh i s postavením pomníku čs. vojákům padlým v tzv. Rosvegovském incidentu 6. ledna 1939, kdy čs. jednotky sváděly celodenní boje s Maďary na dnešním předměstí Mukačeva.

PhDr. JIŘÍ PLACHÝ
Vojenský historický ústav Praha

Obrázky z Perečina

(Dokončení ze str. 7)

Velitelství 36. pluku odešlo z Užhorodu v listopadu 1938 společně s III. pěším praporem a náhradním praporem do Perečina, I. pěší prapor se přestěhoval do Svaljavy a II. pěší prapor do Velkého Berezného. 14. března 1939 přebročila maďarská armáda u Užhorodu čs. hranice a zahájila útok ve směru na Užocký průsmyk. Silný odpor čs. jednotek – Stráže obrany státu a III. pěšího praporu 36. pluku zpomalil postup protivníka na obranné linii Onokovce – Nevické – Voročovo. Boje trva-

ly nepřetržitě tři dny až do ranních hodin 17. března. Na pomoc pěšákům přišli tankisté 3. praporu útočné vazby a 2. předzvědního mechanizovaného oddílu. V bojích u Nevického se vyznamenal četař R. Tesařík, budoucí hrdina Sovětského svazu, který spolu se svým pomocníkem dokázal účinnou palbou z kulometu několik hodin udržet přední maďarské oddíly v uctivé vzdálenosti. Teprve v dopoledních hodinách 17. března 1939, po ústupu čs. jednotek ze středního úseku bojů u Mukačeva a Svaljavy, se naši poslední obránci stáhli z Perečina a v prostoru Malý Berezný – Ublá vstoupili na území Slovenska. Všem pad-

lým a zraněným československým vojákům a důstojníkům patří právem tichá vzpomínka a úcta za hrdinství při obraně Podkarpatska, součástí jejich vlasti.

Těším se na nejbližší návštěvu Perečina a setkání se známými již letos o prázdninách. Jsem zvědav na milá zákoutí, na panorama Popričného a Sinatorie, na turjanske údolí. Co zajímavého přinesl městu poslední rok?

VLADIMÍR KUŠTEK

Jevgenij Nedzelský, spisovatel Podkarpatské Rusi

(Pokračování z č. 4/2010)

PhDr. Jevgenij Nedzelský patřil k emigrantům z bolševického Ruska, kteří po odchodu z vlasti našli útočiště v Československé republice a usadili se na Podkarpatské Rusi. Zůstali tam léta a na různých pracovištích i v kulturním a společenském životě významnou měrou přispěli k rozvoji regionu – jako učitelé, badatelé, technici, lékaři atd. Doktor Nedzelský byl žurnalista, historik a folklorista, spisovatel a básník, který věnoval svůj zájem i pracovní aktivity Podkarpatské Rusi. Během druhé světové války spolupracoval s partyzány, po válce působil na Slovensku, později v Praze. Zemřel 27. 5. 1961 v Praze, je pochován je na Olšanském hřbitově.

Jeho životní i tvůrčí osudy zpracoval podle otcova rukopisu S. Nedzelský; část textu uveřejňujeme.

Foto Florian Zapletal z archivu M. Mušínsky

Krytý most u Koločavy, 1925

V době tátova pobytu v Praze a pak na Podkarpatské Rusi, tj. v letech 1922–1938, publikoval své četné literární práce, básně, povídky, fejetony atd.; vydával je v různých periodikách a sbornících vycházejících v ČSR i v zahraničí. Překlady básní a články o české literatuře uveřejňoval pod vlastním jménem i pseudonymem I. Sredin v různých periodikách (Centrálnaja Evropa, RuĽ, atd.).

V roce 1930 se v Brně konala výstava na téma „Naše současnost“. Zřejmě z nedostatku jiného materiálu bylo rozhodnuto znovu vystavit velké kolekce karpatoruských výšivek a svěbytných krojů a zařízení, které byly již jednou, v roce 1924, v Praze vystaveny a dnes jsou (či byly?) uloženy ve sklepení užhorodského zámku. O této sbírce psal otec v roce 1924 v novinách „Dni“ (Berlín) a není překvapením, že K. V. Kochany-Goralčuk, vedoucí oddělení mimoškolní osvěty, se na něj obrátil se žádostí dát do pořádku starou kolekci. Ještě v Praze si všiml, že výšivky, sestavené podle vesnic a okresů, v některých případech narušují místní jednotnost nejneočekávanějším způsobem, například: mezi motivy verečanskými se objevují jasně huculské apod. Pověřený tým usoudil, že takové případy lze vysvětlit tím, že „parobek“ se oženil s Huculkou a ta dodržela

svou tradici, proto porušila vzhled místní výšivky. Když otec se svým technickým pomocníkem začal prohlížet vitríny a dávat do pořádku vzorky výšivek, zjistilo se, že pod vedením Makovského je třídili velmi ledabyle, často svévolně, což způsobilo nepořádek a nesrovnalosti ve vztahu k dalším exponátům. Týkalo se to způsobu vyšívání i vzorů. Po důkladnější kontrole se ukázalo, že vzory, způsoby vyšívání a barvy nití jsou s překvapující přesností rozříděny podle okresů i obcí. Názvy se měnily podle okresů (např.: „na zvojdočki“, „na hvizdočki“, „na ziročki“). Pro katalog výstavy zpracoval táta mnoho takových názvů. Hledal příbuznost se starými i současnými ruskými výšivkami a došel k závěru, že vliv sousedů (Slováků, Maďarů a Rumunů) je srovnatelně menší, ale zato výšivky přesně odpovídají staré i současné struktuře výšivek novgorodských, běloruských, černigovských atd. Výšivka dnes označovaná jako „typicky ukrajinská“, tj. s motivy květin

či plodů, a mnohobarevná, zde většinou zcela chybí, nebo se objevuje v modifikované podobě, jasně ovlivněná buď polsko-slovenským, maďarským nebo huculským způsobem vyšívání. Huculové přišli na Podkarpátí přes Karpaty až v XV. století. Je jasné, že okresy i obce, instinktivně bránící své a obávající se cizího, držely se úzkostlivě osobitosti, kterou zdědily po předcích. Vzhledem k tomu, že to vše probíhalo v hornaté oblasti, různost se udržovala v dolinách a nepronikala dál, ani do sousední obce, byla-li za kopcem. Všechny domácí výšivky se udržovaly jen ve slovanských barvách – na bílém hrubém plátně. Barvy výšivek byly bílé, modré nebo červené. Pokud se objevily jiné barvy – což se stávalo zřídka – byla převzata od Maďarů (zelená), nebo Rumunů (černá, oranžová), či od Huculů. Celkem otec napočítal 16 svérázných variant. Podle těchto zvláštností výšivek začal hledat i jazykové svěbytnosti.

To, co se tátovi podařilo určit, jasně dosvědčuje, že východní Slované a Rusíni šli ze Zakarpatí na sever a východ, což můžeme usuzovat z charakteru výšivek a částečně i z jazykových podobností. Maďari je ovšem přijímali jako „hosty“; z toho by vyplývalo, že do Zakarpatí přicházela plemena i z obrovských teritorií s ruským obyvatelstvem. To však historie nepotvrzuje, nejsou

o tom žádné doklady. Výšivky, tak jak je otec rozřídil, jsou uchovávány v Národopisném muzeu v Praze.

Když otec přijel v roce 1927 na Podkarpatskou Rus, zastihl tři názorové proudy:

1) ukrajinský, podporovaný sociálními demokraty, vološinovci a Masarykem,

2) ruský, podporovaný řeckokatolíky a Autonomním zemědělským svazem a opírající se o kulturně-nacionální tradici národa a vlasteneckou inteligenci,

3) ruský, připouštějící místní dialektickou různorodost.

Vedení Společnosti Duchnoviče ideu rusko-ukrajinské koexistence odmítalo, protože ukrajinství mělo zjevně charakter separatismu a nenávisti ke všemu ruskému. Dialekty se však rozhodli tolerovat. Můj otec byl osobně příznivcem koexistence všech tří jazykových směrů (viz článek ve sborníku „Podkarpatská Rus“ v letech 1919–1936, vydavatelství „Ruskogo narodnogo golosa“ (RNG)), články o Grenže-Donském, Boroši Kumjatském v RNG o F.M. Potušňákov v „Ruském Golose“ atd.

Ve Společnosti Duchnoviče pracoval od rána do večera, také po večerech četl, studoval a psal, rovněž překládal z češtiny.

Od roku 1928 do roku 1930 vydával otec měsíčník „Karpatskij Svět“, který později vycházel nepravidelně do roku 1934, jedno číslo vyšlo ještě v roce 1935, pak časopis zanikl. V Duchnovičově společnosti bylo za tátovy aktivní tvůrčí spolupráce vydáno přes sto knih a brožur, dvě knihy ve vydavatelství Podkarpatoruského Národního Osvětového Svazu a ve vydavatelství „Pisma“ (O tom všem viz podrobněji ve sborníku „Podkarpatská Rus“.) V letech 1932–1934 otec denně psal a redigoval – působil v redakci novin „Karpatoruskij Golos“; konkrétně měl redakčně na starosti stránky 1 a 4. Ve vydavatelství Společnosti Duchnoviče byly také vydány jeho knížky „Iz češskoj lyriki“ (překlady) a „Narodnyje rasskazy“. V roce 1928 se dohodl s P. C. Fedorem, že urychleně sestaví jako doplněk ke studii E. I. Sabova o karpatoruské literatuře pasáže o písemnictví XVIII. a XIX. století. Šlo jim především o to, aby uvedli na pravou míru obsah tehdejší lživé a ultranacionalistické učebnice pro gymnázia („Literaturni stremliňa“ Volodimira Birčaka). V roce 1930 otec sestavil „Očerki Karpatoruskoj Litěratury“ („Úvod do historie karpatoruské literatury“), vydaný společně tiskárnou „Školnaja pomošč“ a Podkarpatoruským Národním Osvětovým Svazem. Pro časopis „Karpatskij Svět“ se jen obtížně získávali spolupracovníci, neboť mladých autorů byl nedostatek, mladá tvůrčí inteligence teprve vyrůstala.

J. Nedzelský Rredigoval mj. „Izbrannyje stichotvorenija“ (výběr básní) a „V lučach rassvěta“ (v paprscích úsvitu), A. V. Karabeleše. V „Karpatoruském Golose“ se ovšem již jména mladých začala objevovat. Zde např. začal otiskovat také historicko-literární studii F. F. Aristova „A. I. Dobrjanskij“, básně E. A. Fencika – Vladimira, sebrané v haličských vydáních dr. N. A. Beskidem, zajímavou sérii vzpomínek Jevmenije Iv. Sabova a další texty..

(Pokračování na str. 16)

Родный край

Додаток до новинки Podkarpacká Rus (Прага – Пряшів)

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духович

Охабила визначный слід (Ку недожытому 60-річю писателькы, публіцістки і бывшой дописотателькы часопису Podkarpacká Rus – Марії Мальцовской.)

Активна публіцістка, писателька, високошкольська учителька, наша колеґья – ПгДр. **Марія МАЛЬЦОВСКА** з Пряшова ся народила **5. мая 1951 року** в селі Руськый Потік на Словакії у родині Парасковых як сема дітина. Як ей суродниці і она ся народила в стародавній деревяній хыжці, під соломянов стріхов. Мати писателькы была знамом на околиці співачок і сама складала мелодії. Якбач, дашто Маря по матери здідила, як і по вітцєви, што є самособов.

В сільській деревяній школі Маша выходила пять клас, потім одышла на українську школу до Гумешного, на што она так споминала: „Раз за мнов пришла моя мати до інтернату. Зьявила ся у великім місті в простім валацькым шматю у великім місті із зайдков на плечах і принесла мі грудку домашнієго сыра“. Тот сильний зажыток нашов свій одпечаток у першій ей дїтській етишкы *Мама*. Сильне чутя ку родному дому не зослабли ани почас ей штудій на Середній педагогічній школі і Філософічній факулті Універзіты П. Й. Шафарика в Пряшові. Штудовала словацькый і українскый язык і літературу.

Зо своїм Руськым Потоком М. Мальцовска была „звязана пучочнов шнуров“ цілий свій жывот. В родній хыжці недалеко „поточні“, міджі своїма родаками – там ся чула найліпше. Ту часто ходила надыхати ся свіжого воздуха, прочітати собі голову, пострічати ся з людьми і набрати новых сил до жывота. Зато Руськый Потік зо своїма людьми ся став невычерпным жрідлом многих ей літературных творів і часто ся визнавала з ласкы к нєму: „В цілій мой творчости ся доднєсь вертам ку каждому камінчику, потічку, дучкам, стромам і містам, котры інтімно познам і котры на фасцінують. Чудно ся, же люде хотять осягнути цілий світ, покориши природу, зграбнути вишытки ей богатства. А ми бы треба было холем пару жывотів на то, абы ем спознала вишытки тоты камінчкы, черкотаня потічка, травичку, пташенята і шум Бескидів у своїм роднім селі.“

Машу ем знав 34 рокы, што є вєдє як половина ей жывота. В році 1991, по „ніжній революції“, здорове ядро молодших редакторів перешло робити до новоствореной русиньскій редакції *Русин і Народны новинкы*. Зачали сьме вєдно з пару далшыма колеґами, а то од нулы. Транили сьме ся з формованєм нової редакції, а она іщі ку тому транила ся із своєв хворов і дакілько років уж і невладнов мамов, о котру ся старала прикладно довгы рокы. Старала ся і о мужа і о своїх двох дїтей, а не все то мала легке, што описовала у своїх прозах ...

При тім активно писала статї, стала ся главно майстерков нарисів, писала прозу, выдавала книжкы ... Кажда з тых книжок была про читателів прекрасным дарунком. Маша все знала што пише і до каждого рядка вклала фалаток своєї душы.

На „стары колїна“, бо уж была на пензї, іщі все мала повно планів: на новы книжкы, на роботу в Інштїтуті русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты, учїла штудентів старшу і новшу русиньску літературу. Закінчила іщі літній семестр в юнію 2010. Мала выступити зо своїм рефератом о сучасній русиньскій літературі 14. і 16. септембра 2010 на Дню отвореных

дверей на Пряшівській універзіті, котрый про штудентів середніх школ організує Інштїтут русиньского языка і культуры ...

Кїдь в тяжкій хвороті мала і ліпшы періоды, тогды она была повна елану, планів до будучности, хотїла жыти, робити і іщі не раз піти до ей дорогого Руського Потока ... Але смерть круто перервала вишытки ей планы. В своїм Потоці могла быти уж лем послїдній раз, а то кїдь сьме ю одпрєваджали у вїчність 28. септембра 2010 (спочїнула навїки 25. септембра 2010 у пряшівскым шпітало).

Їй літературна творчость дость богата. До року 1990 выдала дві збїрки повїдань по українськы – *Юлчина тайна* (1988) і *Поточина* (1991). Главныма героями в ей книжках суть русиньскы протагонїсты, представителькы села. В 1994 році, рік перед кодфікаціов русиньского языка, перешла на писаня творів красной літературы в русиньскім, материньскім языку. В тім році ей вышла книжка *Мама і оскомїна*. На то писателька споминала так: „Зобразила ем в ній жывот мойї матери, яка была про мене сімболом русиньской жєны на Словакії. Кїдь ем мала можність писати в русиньскім языку, мала ем чувство, же мам крыла, же літам. Тото мі уможлижило Народны новинкы

і часопис Русин, де ем ся по революції 1989 могла реалїзовати. З дяков і з великов потїхов ем написала ай книжку приповїдок *Приповїдкова дучка* (1995), выдала-м під тов назвов ай газету, на якій ся в ролях протагонїстїв-звїраток, нечїстых сил і подобно представили професїональны артїсты Театру А. Духовїча в Пряшові Н. Мизадевова, І. Латта, В. Русиняк. У тых выданях ем позбрала і здраматїзовала русиньскы легенды і приповїдки, котры ми говорїла моя мати.“

В далшій книжці *Під русиньскым небом* (1999) авторка ся іншїрвала оріґінальным жывотом обычайной русиньской жєны з Руськой Воловой, Сниньского окресу, Марії Пігтовой. Русиньскы жєны і люде вообщє стали ся мотївом на написаня книжкы *Русиньскы арабескы* (2002), де ся находить выбір із короткы прозы – од дїтської літературы аж по приповїдковы мотївы. Рїк 2007 був про авторку Марїю Мальцовску барз плоднїй. Приготовала аж три книжкы, а кажда є інакшого характеру. Выдала в новелі *Зелена фатаморґана*, в якій ся занимає проблематїков чувствости, ніжности і силы молодых людей із русиньскых сел, котры по приходї до міст ся стрїчають з негатївныма впливами, чїм терплять і довго не можуть ся з тым вырівнати. Главнов героїнєв є мати, яка воює о судбу своего, дрогово завїслого сына. Авторка признає, же тримать читателя в напїятю аж до кінця. Може зато, же каждый рядок, кажде слово, вытерпіла. Каждый твір ся родить у великых болях, і хоць іншїрація ся сама чукать із сел на выходї Словакії. Книжка была за участы шырокой громады Русинів цілого світа презентована в румуньскім місті Сїгетї на Світовім конгрєсі Русинів у 2007 році і в Пряшові в Научній бібліотєці за участы шырокой русиньской громады міста і учїтелів русиньского языка з Підкарпатя. В тім же році вєдно зо. ПгДр. Ф. Данцаком приправила книжку *Єдна стрїча*, в котрій читателям приближыла творчость грекокатолїчского священика Еміла Кубека, який у 1904 році одышов із села Снаков, Бардеєвского окресу, до Америки. Там написав першій русиньскый роман Марко Шолгыє і повїданя по русиньскы, але выдав їх латїнїков. Авторка тоты повїданя перетовмачїла на азбуку, управїла на кодфікованый русиньскый язык і осучаснїла, чїм приближыла їх актуальность про дїнешнєго читателя. Тот самый рік зоставила і був сїй Світовым конгрєсом Русинів выданый першій том публікації *Сто визначных Русинів очами сучасників*. Їй послїдїм творчїм фалатком був другый том той книжкы.

Плановала і далшы томы книжкы, бо рєґїстер визначных Русинів на Словакії є такый шырокий, же може знести і десятку такых томів. Но і кїдь не вышытко ся ей подарїло реалїзовати, але і так на публіцістїчнім і літературнім полю охабила визначный слід.

Марія Мальцовска за свою творчость ся стала першов на Словакії лавреатков Премїї Александра Духовїча за русиньску літературу в 1999 році, дістала такзваного „русиньского Оскара“, котрого фїнансує знамый фїлантроп з Канады, родак із підкарпатського села Малий Березный – Штефан Чєпа. Навєдє авторка за книжку *Русиньскы арабескы* дістала Премїю Словацького літературного фонду в Братїславі. Але найвєкше оцінїня ся ей діставало і дістає од вдячных і спокїйных читателів ей творів.

Александр ЗОЗУЛЯК, фоткы автора

Příběh Judity, aneb Tatínek řekl...

Český rozhlas 3 Vltava nedávno vysílal životní příběh Judity Bohodčanerové, která se narodila v roce 1924 na Podkarpatské Rusi, stala se československou vlastenkou, unikla smrti v koncentračním táboře, emigrovala do Spojených států a ve svých téměř šestaosmdesáti letech se ještě jednou vydala do Evropy po stopách svého dramatického osudu.

Autorkou dokumentu je Miriam Škudlová, která jej nazvala *Judita aneb Tatínek řekl, ty budeš žít...* Rozhodli jsme se příběh naší krajanek podle vynikajícího rozhlasového pořadu M. Škudlové převyprávět.

Vzpomínala tu na život v době první Československé republiky, na Masaryka, na rodiče, na školu, na soužití Židů, Rusínů, Čechů a Maďarů i na směsici jazyků, kterými byl tehdejší život na Podkarpatské Rusi prostoupen. Ale vzpomíná i na léta válečná a na ty nejtěžší chvíle svého života, kdy byla s transportem odvezena do koncentračního tábora. Měla štěstí, přežila... Jako by to její tatínek tušil, když jí kdysi řekl slova, která se jí vryla do mysli: „Ty budeš žít!“

Městečko Jasina bylo za první republiky nejvýhodnější obcí Československa. Tady byla tehdy také konečná zastávka rychlíku z Prahy. Z hlavního města sem dorazil za 17 hodin.

Podkarpatská Rus se stala součástí Československa v roce 1919. „Od Jasiny do Aše, republika je naše“ – tuto říkanku si pamatují všichni, kteří v této oblasti po první světové válce žili. A v Jasině se narodila i Judita Bohodčanerová, která dnes žije ve Stamfordu v USA. Při zmínce jména T. G. Masaryka se jí rozzáří oči a celá ožije. Na život v Jasině vzpomíná ráda a citové pouto k Čechům a ke všemu českému je v ní stále velmi silné. Měla krásné dětství a mládí – dokud Jasina patřila Československu. Ale když jí bylo 14 let, v návaznosti na mnichovský diktát a tzv. vídeňskou arbitráž muselo Československo odevzdat Maďarsku jižní část Slovenska a také tuto část Podkarpatské Rusi.

Juditino šťastné dětství skončilo. Obchod smíšeným zbožím, který patřil jejím rodičům, byl konfiskován. Mohli sice obchod nadále vést,

Foto: ČRo

Judita Bohodčanerová na besedě se studenty

ale výnosy museli odevzdávat státu. Celá rodina, a s ní i třetina obyvatel Jasiny, si musela na záda a na rukáv našit židovskou hvězdu, po 6. hodině večerní nesměli vycházet z domu, děti přestaly chodit do školy. Všichni židé museli prokazovat, že jejich rodiny platily daně už od roku 1876. Ti, kdo nemohli – například z toho důvodu, že se přistěhovali z jiné oblasti, byli automaticky deportováni do Polska. Juditin pradědeček daně platil, a tak, jak ona říká, „my jsme mohli žít“.

Ale nakonec jim ani to nepomohlo. V roce 1944, poté, když Maďarsko i Podkarpatská Rus byly obsazeny nacistickou armádou, Judita se ocitá na rampě koncentračního tábora v Osvětimi. Během několika hodin ztrácí svého otce i matku spolu s dalšími příbuznými. Všichni šli doprava. Ona s neteří doleva...

Seznámila jsem se s Juditou před deseti lety. Upoutala mě svojí srdečností a vřelostí. Zajímá se absolutně o všechno. Ve svých 75 letech si pořídila počítač, abychom si mohly dopisovat. „Tak takhle stárnout bych si přála,“ pomyslela jsem si. Letos v březnu jsem se rozhodla ji navštívit. Odlétala jsem do USA s myšlenkou, že bych s ní „něco“ natočila pro rozhlas. A pár minut poté, co jsem zapnula magnetofon, jsem na něj zapomněla. A Judita také. Naše povídání nás zcela pohltilo. Protože Judita dokáže přenést posluchače do svého světa.

Už řadu let navštěvuje školy v celém státě Connecticut. Je členkou spolku The Holocaust Child Survivors of Connecticut (Děti, které přežily holokaust).

A několik týdnů po mé návštěvě odletěla se skupinou amerických studentů do Polska v rámci 65. výročí osvobození koncentračních táborů a March of the Living – pochodu pro živé. Poznání, které na ni čekalo v lágru Belsetz, bylo to nejhroší. Našla odpověď na otázky, které ji trápily 65 let – jen proto, že se při prohlídce tábora z neznámého důvodu oddělila od skupiny a šla doprava, místo doleva... Ale zároveň jí to přineslo podle jejích slov „jakési uzavírání“. „Jsem ráda, že jsem šla,“ říká.

V té době ale byla náhle uzavřena evropská letiště kvůli sopečnému prachu z islandské sopky a Judita nemohla odletět zpět do USA. Jeli jsme si ji proto vyzvednout do Německa a přivezli jsme ji do Prahy. Byla radostí bez sebe, že opět může vidět své milované město. Mám se podařilo celý příběh dokonale uzavřít. Škoda, že se do Prahy nedostala o měsíc dřív. Stihla by tak ještě výstavu k výročí narození T. G. Masaryka. Ale aspoň jsem s ní v Praze v klidu mohla dotočit naše povídání...

MIRIAM ŠKUDLOVÁ,

autorka pořadu i tohoto textu

Jevgenij Nedzelský, spisovatel Podkarpatské Rusi

(Dokončení ze str. 14)

Podle otce J. Sabov přerostl své prostředí o mnohá desetiletí. Šlechtetný člověk, vyšetřovatel, který nestrpěl lež. Jeho jazyk – ať ústní či písemný – je stručný a šťavnatý, chránící svou starobylou národní svébytnost. Měl mimořádný cit pro význam a krásu řeči. Stálo by za úvahu vydat soubor Sabovových projevů a statí, publikovaných ve Spolku Duchnoviče. Taková kniha by měla velkou historickou hodnotu.

Později otec rozvíjel s rusínskými představiteli další aktivity. Spolu se starší karpatoruskou inteligencí, rozhořčenou zneužíváním Spolku Duchnoviče pro zájmy nacisticky orientované Fencikovy partaje, získal malý příspěvek z Prahy pro vydávání neustranických novin „Ruskij Narodnyj Golos“, které měly být otevřeny všem proudům a směrům. V rámci tohoto periodika zorganizovali také dvě vydavatelství: „Narodnaja biblioteka“ a „Sodružestvo“ (solidarita), které bylo zvláště zaměřeno na poskytování prostoru a výchovu mladých talentů. Vyšel tu např. překlad K. H. Máchy Máje. Kruh přátel

Podkarpatské Rusi v Brně, vydavatel měsíčníku „Podkarpatoruské revue“ (Jaroslav Zatloukal), vydal k jubileu T. G. Masaryka tátu studii „T. G. Masaryk v podkarpatoruském zpěvu a básnictví“, jejíž některé části přetiskla v ruštině revue „Centralnaja Evropa“. V roce 1930 byly poprvé v ruštině vydány „Izbrannyje Rasskazy“ Jana Nerudy s jeho úvodem. Tyto povídky byly okamžitě rozebrány, jen v Berlíně bylo prodáno 200 exemplářů!

SVATOPLUK NEDZELSKÝ

(Zpracováno podle rukopisu

Jevgenije Nedzelského, redakčně kráceno.)